

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Гжицького
Факультет землевпорядкування та інфраструктурного розвитку
Кафедра землеустрою

Кваліфікаційна (дипломна) робота
освітнього ступеня «Бакалавр»
на тему:

«Особливості організації території фермерського
господарства Західного Лісостепу»

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Виконав: студент 4-го курсу, групи ЗВ – 42

Ярослав Олегович Сайко

(ім'я та прізвище)

Керівник: к.е.н., доцент Ольга Григорівна Солтис

(ім'я та прізвище)

Дубляни 2025

Особливості організації території фермерського господарства Західного Лісостепу. Сайко Ярослав Олегович. – Кваліфікаційна робота. Кафедра землеустрою. – Дубляни, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, 2025.

62 с. текстової част., 5 рис., 15 табл., 39 джерел літератури, мультимедійна презентація.

В роботі розкрито законодавчі й правові основи організації раціонального землекористування, проаналізовано використання земель в межах територіальної громади, зокрема наведена загальна характеристика громади, а також охарактеризовано сучасний стан землекористування Західного Лісостепу ФГ «Волиця»; запропоновано напрями удосконалення організації фермерського землекористування; зокрема розроблено проектні рішення щодо організації угідь і проектування сівозмін.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1. ЗАКОНОДАВЧІ Й ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....	7
2 АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	13
2.1 Загальна характеристика громади	13
2.2 Характеристика сучасного стану землекористування Західного Лісостепу ФГ «Волиця».....	19
3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФЕРМЕРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	28
4 ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	45
5 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ.....	49
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Раціональне та продуктивне використання земель сільськогосподарського призначення відіграє ключову роль у стимулюванні економічного зростання та забезпеченні продовольчої безпеки України. Наша держава має багатовікову історію розвитку сільського господарства, а родючі ґрунти й сприятливі кліматичні умови створюють ідеальні передумови для високоефективного агровиробництва. Сільське господарство є ваговою складовою економіки України, яка не лише забезпечує значний внесок у внутрішній валовий продукт, але й створює робочі місця та стабільні джерела доходу для мільйонів громадян, визначаючи одну з ключових галузей національної економіки [7].

Зростаючий попит на продовольство та необхідність підвищення врожайності вимагають особливої уваги до раціонального та продуктивного використання сільськогосподарських земель. Це є ключовим фактором для задоволення потреб зростаючого населення, зберігаючи при цьому природне середовище від негативних впливів агровиробництва.

Попри те, що Україна історично славиться своїми родючими ґрунтами, які дозволили їй бути провідним виробником сільськогосподарської продукції в Європі, аграрний сектор країни зазнав значного занепаду в останні десятиліття. Цей спад проявляється в зменшенні площ, відведених під сільськогосподарські культури, зниженні врожайності, деградації земель, а також відсутності сучасного технічного оснащення. До цих проблем додаються обмежені можливості фермерів отримати кредити, що посилює фінансові труднощі аграрного сектора і значно ускладнює його розвиток [3].

Практичний досвід свідчить про нагальну потребу у впровадженні заходів для покращення родючості сільськогосподарських земель із застосуванням науково обґрунтованих методів. Ефективне управління земельними ресурсами вимагає комплексного підходу, у якому всі окремі заходи працюють як єдина система, взаємно підсилюючи ефективність один одного.

Сучасний стан галузі свідчить про її адаптацію до нових тенденцій аграрного і промислового розвитку, а також про необхідність формування

стратегій для майбутнього. У зв'язку з цим аналіз традиційних і новітніх методів підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель залишається актуальним питанням.

Основною метою кваліфікаційної роботи є проаналізувати особливості організації території фермерського господарства в умовах Західного Лісостепу, обґрунтувати раціональні підходи до її використання та охорони з урахуванням природно-екологічних, економічних та соціальних чинників, а також розробити рекомендації щодо підвищення ефективності землекористування з метою забезпечення сталого розвитку аграрного виробництва. Для виконання зазначеної мети поставлено наступні завдання:

- розкрити законодавчі й правові основи організації раціонального землекористування;
- проаналізувати використання земель в межах територіальної громади;
- охарактеризувати сучасний стан землекористування Західного Лісостепу ФГ «Волиця»;
- запропонувати напрями удосконалення організації фермерського землекористування;
- розробити проектні рішення щодо організації угідь і проектування сівозмін.

Для виконання поставлених завдань були використані наукові, методичні й правові джерела, а також нормативно-правові акти земельного й природоохоронного законодавства України. Крім того, залучено інформацію з баз даних Держгеокадастру та Державної служби статистики України. Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні рекомендацій щодо раціонального використання земель сільськогосподарського призначення на місцевому рівні, зокрема на прикладі території фермерського господарства.

Робота складається зі вступу, п'яти основних розділів, висновків і списку використаних джерел. Основна частина тексту охоплює 62 сторінок, у яких представлено 15 таблиць і 5 рисунків. Бібліографічний список містить 39 джерел, що були використані під час підготовки роботи.

1 ЗАКОНОДАВЧІ Й ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Раціональне використання земельних ресурсів є ключовою умовою забезпечення сталого розвитку економіки та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь. Успішна реалізація цього принципу можлива лише за умов наявності ефективної нормативно-правової бази, яка регулює відносини у сфері землекористування.

Основу правового регулювання землекористування в Україні становить Конституція України. Згідно зі ст. 13, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Конституція також визначає, що право власності на землю гарантується, і держава зобов'язується забезпечувати раціональне використання та охорону земель.

Земельний кодекс України [12] – це базовий законодавчий акт, що регулює відносини у сфері землекористування. Він визначає: категорії земель і правовий режим їх використання; принципи розподілу земель між різними формами власності (державна, комунальна, приватна); правові механізми охорони земель; порядок розробки та реалізації землеустрою.

Законодавча база містить низку спеціалізованих законів, які деталізують і регулюють окремі аспекти раціонального землекористування:

- «Про охорону земель» [28] – визначає заходи з охорони ґрунтів, відновлення деградованих земель та запобігання їх виснаженню;
- «Про землеустрій» [26] – регулює планування та організацію територій, розробку проєктів землеустрою, здійснення моніторингу землекористування;
- «Про оцінку земель» – встановлює порядок грошової оцінки земель, що є важливим для визначення їх ринкової вартості, оподаткування та прийняття управлінських рішень;
- «Про Державний земельний кадастр» регулює правові, організаційні та економічні аспекти функціонування Державного земельного кадастру, який є офіційною системою даних про земельні ресурси України. Основна мета закону –

забезпечення ведення кадастру для здійснення ефективного управління земельними ресурсами.

Правове регулювання землекористування здійснюється також через численні підзаконні акти, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств, місцеві нормативно-правові акти, які визначають порядок використання земель у межах територій з особливим статусом (природно-заповідний фонд, рекреаційні зони тощо); вимоги до землекористувачів стосовно збереження земель; методики проведення землеустрою та оцінки земель.

Законодавство у сфері раціональної організації території України ґрунтується на таких принципах [12; 23; 24; 25; 26; 27]:

- а) пріоритет екологічної безпеки – забезпечення гармонійного співіснування природних і антропогенних систем;
- б) раціональність використання – використання земель відповідно до їх цільового призначення;
- в) баланс інтересів – узгодження потреб держави, місцевих громад і приватних осіб;
- г) збереження та відновлення земель – підтримання екологічної рівноваги шляхом охорони та відновлення ґрунтів.

Визначимо актуальні проблеми правового регулювання у сфері землекористування: непослідовність і фрагментарність законодавства, неврегульованість питань використання земель з особливими умовами, недостатнє врахування екологічних факторів у правовій системі.

Законодавчі й правові основи раціонального землекористування відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку України. Однак для досягнення повної ефективності необхідна подальша гармонізація законодавства, впровадження європейських стандартів і вдосконалення механізмів контролю за використанням земельних ресурсів.

Раціональне землекористування – це комплекс заходів, спрямованих на ефективне, екологічно безпечне та економічно доцільне використання земельних ресурсів. Його основи закладаються через правову, екологічну, економічну та організаційну складові [11].

Раціональне землекористування передбачає використання земельних ресурсів відповідно до їх природних властивостей, цільового призначення, економічних потреб і екологічних вимог. Основними завданнями є:

- забезпечення стійкості екосистем;
- збереження ґрунтів, запобігання їх деградації та виснаженню;
- оптимізація просторової організації територій;
- задоволення потреб суспільства у продовольстві, житлі, промисловості, транспортуванні.

Виділяють основні принципи раціонального землекористування [36]:

1. Цільове використання земель – кожна ділянка повинна використовуватись відповідно до свого цільового призначення (сільське господарство, лісове господарство, промисловість тощо).

2. Екологічна безпека – забезпечення охорони природи, зменшення впливу діяльності людини на навколишнє середовище.

3. Економічна доцільність – максимальне отримання прибутку з одиниці площі землі за умов збереження її родючості.

4. Збереження та відновлення земель – вжиття заходів щодо відновлення деградованих та забруднених територій.

5. Баланс інтересів – узгодження потреб держави, громади та приватного землекористувача.

Раціональне землекористування базується на законодавчій базі, яка регулює права, обов'язки та відповідальність землевласників і землекористувачів.

Екологічна складова раціонального землекористування включає охорону земель від ерозії, виснаження та забруднення, збереження родючості ґрунтів, дотримання сівозмін, впровадження технологій, що мінімізують вплив на природу (нульовий обробіток, агролісомеліорація). Економічна ефективність землекористування досягається через оптимізацію витрат на обробіток та утримання земель, впровадження технологій, що підвищують продуктивність, проведення економічної оцінки земель для визначення їх вартості та найбільш ефективного використання [16].

Організація землекористування передбачає розробку проектів землеустрою, що враховують природні, економічні та соціальні умови, визначення оптимальних розмірів і форми земельних ділянок, розподіл земель між різними категоріями користувачів, використання сучасних технологій геоінформаційного моніторингу земель.

Організація раціонального землекористування – це складний і багатогранний процес, який потребує комплексного підходу, врахування економічних, екологічних та соціальних факторів. Забезпечення сталого використання земель можливе лише за умови узгодження інтересів держави, громади та приватного сектору, підкріпленого сучасними технологіями та ефективним управлінням. Основним інструменти раціонального землекористування є землеустрій.

Зміни, які відбулися в галузі земельних відносин, потребують негайного перегляду та вдосконалення чинної системи землеустрою. Оскільки саме землеустрій є ключовим інструментом управління земельними ресурсами, його реформування має бути тісно пов'язане з розвитком загальної системи управління цими ресурсами.

На основі аналізу міжнародного досвіду можна запропонувати впровадження моделі інтегрованої багатофункціональної системи управління земельними ресурсами. Така система дозволить знайти баланс між інтересами різних сторін, пов'язаних із використанням земель, і забезпечить взаємодію двох ключових напрямків управління: раціонального використання ресурсів і їх збереження для майбутніх поколінь [9].

Основна ідея запропонованої моделі полягає у взаємодії двох основних підсистем:

1. Землеустрій за принципом «від публічного до приватного», що забезпечує перехід від державної до приватної власності на землю.

2. Управління землекористуванням за принципом «від приватного до публічного», що акцентує увагу на контролі та координації використання земельних ресурсів з урахуванням загальнодержавних інтересів.

Ці підсистеми перебувають у тісному взаємозв'язку та діалектичній взаємодії, що дозволяє збалансувати інтереси приватного та публічного секторів у сфері землекористування. Сучасний землеустрій слід аналізувати з точки зору функціонального підходу, орієнтуючись на його практичну спрямованість. Управління землекористуванням має розвиватися за чотирма основними функціональними напрямками, які охоплюють ключові аспекти організації, використання, збереження та планування земельних ресурсів. Для ефективного розвитку системи землеустрою необхідно інтегрувати його в загальну систему управління земельними ресурсами. Це дозволяє враховувати всі аспекти, пов'язані з використанням, збереженням і відновленням земель.

У моделі, представленій на рисунку 1.1, відображено основні елементи та взаємозв'язки між землеустроєм і управлінням земельними ресурсами в сучасних умовах України. Модель підкреслює необхідність гармонійного поєднання приватних і державних інтересів для забезпечення сталого розвитку та раціонального використання земель.

Землеустрій є багатогранним процесом, який охоплює всю територію держави та спрямований на оптимальний розподіл і використання земельних ресурсів згідно із встановленими цілями та завданнями. Цей процес має різні рівні реалізації – національний та регіональний – кожен із яких виконує окремі функції та завдання.

На національному рівні землеустрій спрямований на раціональний розподіл земель між різними галузями, такими як сільське та лісове господарство, промисловість, транспортна інфраструктура, природно-заповідний фонд тощо. Завдяки цьому забезпечується планування, організація та контроль використання земельних ресурсів для реалізації загальнодержавних інтересів. На цьому рівні землеустрій сприяє виконанню державних програм, спрямованих на розвиток аграрного сектору, підвищення родючості ґрунтів і проведення меліоративних заходів.

На регіональному рівні землеустрій визначає адміністративно-територіальні межі та встановлює спеціальні режими використання для окремих територій, таких як природоохоронні зони, рекреаційні зони, заповідники,

оздоровчі зони та інші території з особливими функціями. Це сприяє ефективному використанню земель та збереженню їх природного потенціалу, забезпечуючи сталість екосистем і збалансований розвиток регіонів.

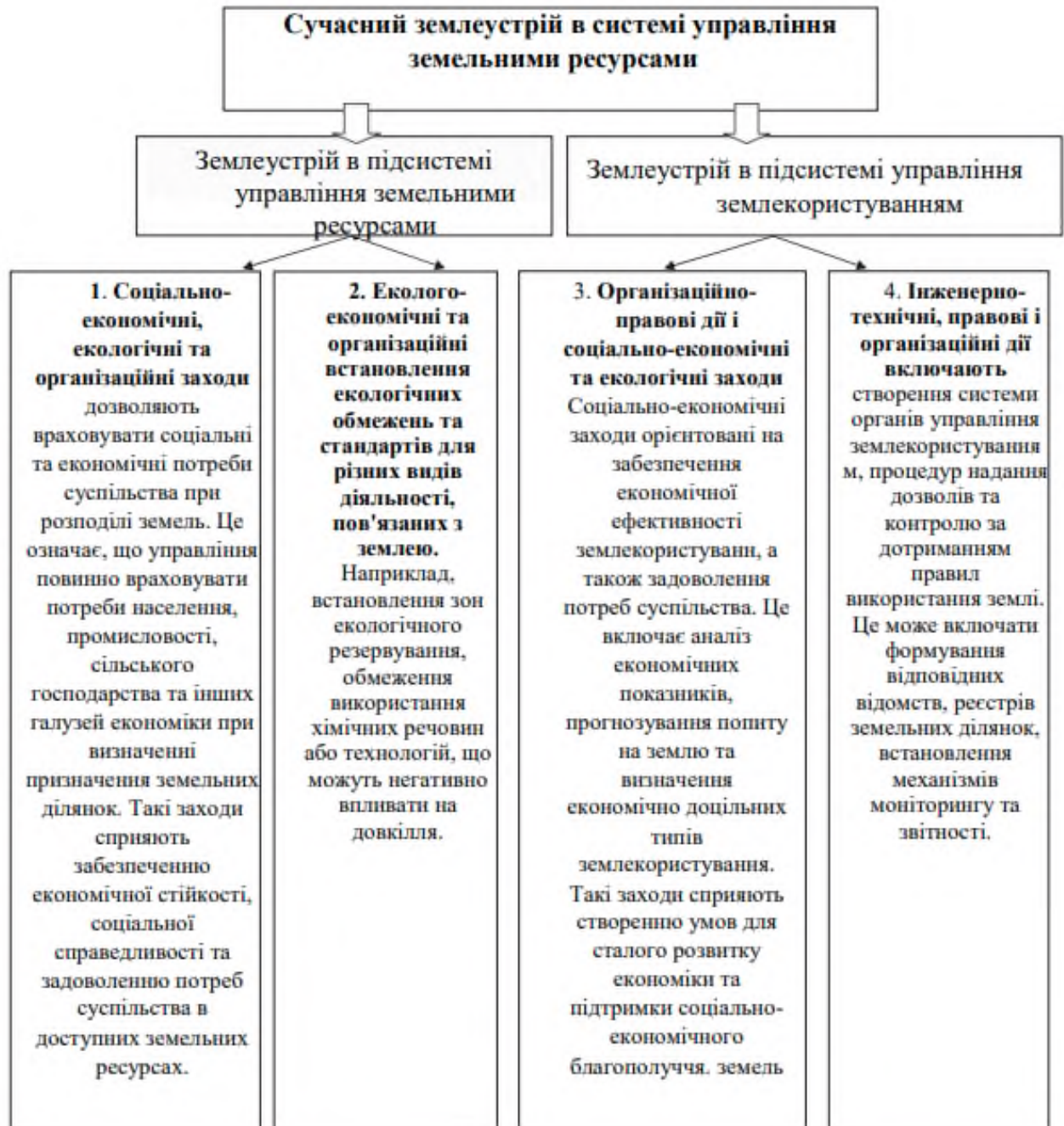

Рисунок 1.1 – Модель розвитку сучасного землеустрою [32; 36]

Таким чином, землеустрій виступає важливим інструментом управління земельними ресурсами, сприяючи їх раціональному використанню, охороні та відновленню, а також задоволенню соціально-економічних потреб суспільства.

2 АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1 Загальна характеристика громади

Особливості організації території фермерського господарства досліджувались на прикладі ФГ «Волиця», що функціонує в сучасних адміністративних межах Рава-Руської міської територіальної громади Львівського району Львівської області.

Рава-Руська територіальна громада була заснована 12 червня 2020 року в результаті адміністративно-територіальної реформи. Її адміністративний центр розташований у місті Рава-Руська. За даними на 1 січня 2023 року, чисельність населення громади становить 25536 осіб. У складі громади перебуває 1 місто та 45 сіл. Адміністративно Рава-Руська територіальна громада є поділеною на 8 старостинських округів. Дані округи сформовані на основі колишніх сільських рад (рис. 2.1).

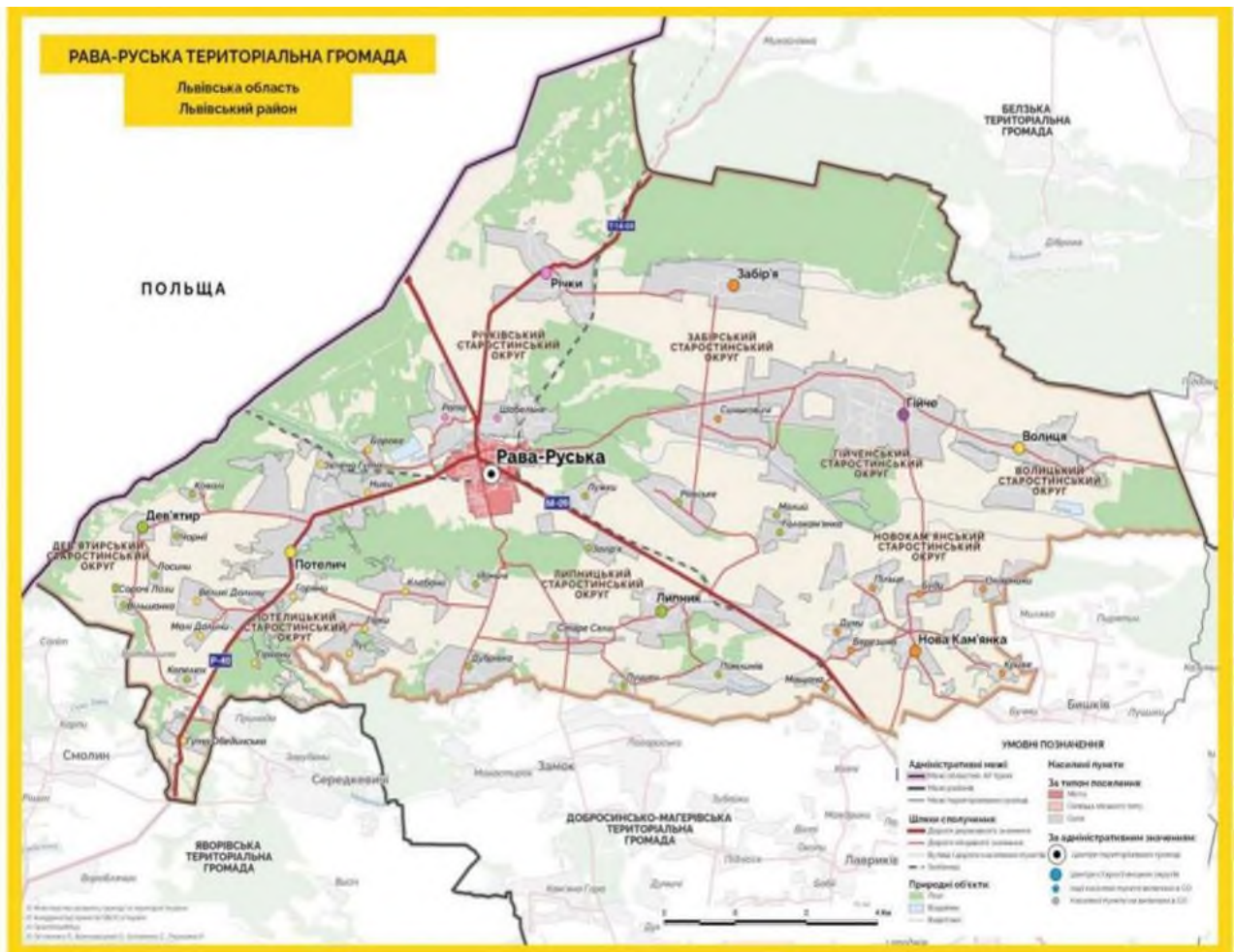

Рисунок 2.1 – Карта-схема Рава-Руської міської територіальної громади

Рава-Руська територіальна громада входить до складу Львівського району, займаючи 6,43 % від загальної його території. За чисельністю населення громада становить 2,24 % від усього населення Львівського району.

Рава-Руська громада має стратегічно вигідне розташування завдяки близькості до ключових транспортних маршрутів, що сприяло формуванню розгалуженої та розвиненої інфраструктури. На території громади розташовані міжнародні пункти пропуску, такі як «Рава-Руська – Гребенне, Верхрата» та «Рава-Руська – Гребенне». Крім того, тут функціонує митно-пропускний пункт «Рава-Руська», що значно підвищує логістичні можливості регіону.

Через територію громади проходять дві важливі автомобільні дороги загального користування: національна траса Н-17, яка сполучає Львів, Радехів і Луцьк, та регіональна дорога, що з'єднує Раву-Руську з Гайком. Основними транспортними засобами, які обслуговують потреби громади, є автомобільний та залізничний транспорт, що забезпечують перевезення як вантажів, так і пасажирів. Однак потенціал залізничного транспорту використовується недостатньо, що створює можливості для подальшого розвитку цього виду сполучення.

Рава-Руська міська територіальна громада межує з чотирма суміжними громадами: Белзькою, Великомоствською, Добросинсько-Магерівською та Яворівською. Таке сусідство створює сприятливі умови для встановлення співпраці між громадами. Воно відкриває можливості для спільного планування, реалізації різноманітних програм і проєктів, спрямованих на економічний, соціальний та інфраструктурний розвиток регіону.

Територія Рава-Руської міської територіальної громади розташована в межах південно-західної частини Руської (Східноєвропейської) платформи і входить до складу Розточчя, через яке проходить Головний Європейський вододіл.

Клімат громади характеризується помірно-континентальним типом, із м'якими та вологими умовами. Зими зазвичай малосніжні, стійкі та відносно теплі, а літо тепле й помірно вологе. Західні вітри переважають, рідше спостерігаються південно-східні. Найбільша хмарність припадає на зимовий

період, а найменша — на серпень і вересень. Такі кліматичні умови разом із природними й водними ресурсами створюють сприятливі передумови як для сільськогосподарської діяльності, так і для розвитку рекреаційного й оздоровчого туризму.

Територія громади багата на корисні копалини, зокрема поклади бурого й кам'яного вугілля, торфу, вапняків, гончарної глини та піску. Грунтовий покрив представлений дерново-підзолистими, сірими опідзоленими, дерновими, лучними та болотними ґрунтами, що підкреслює різноманітність природних ресурсів регіону (рис. 2.2).

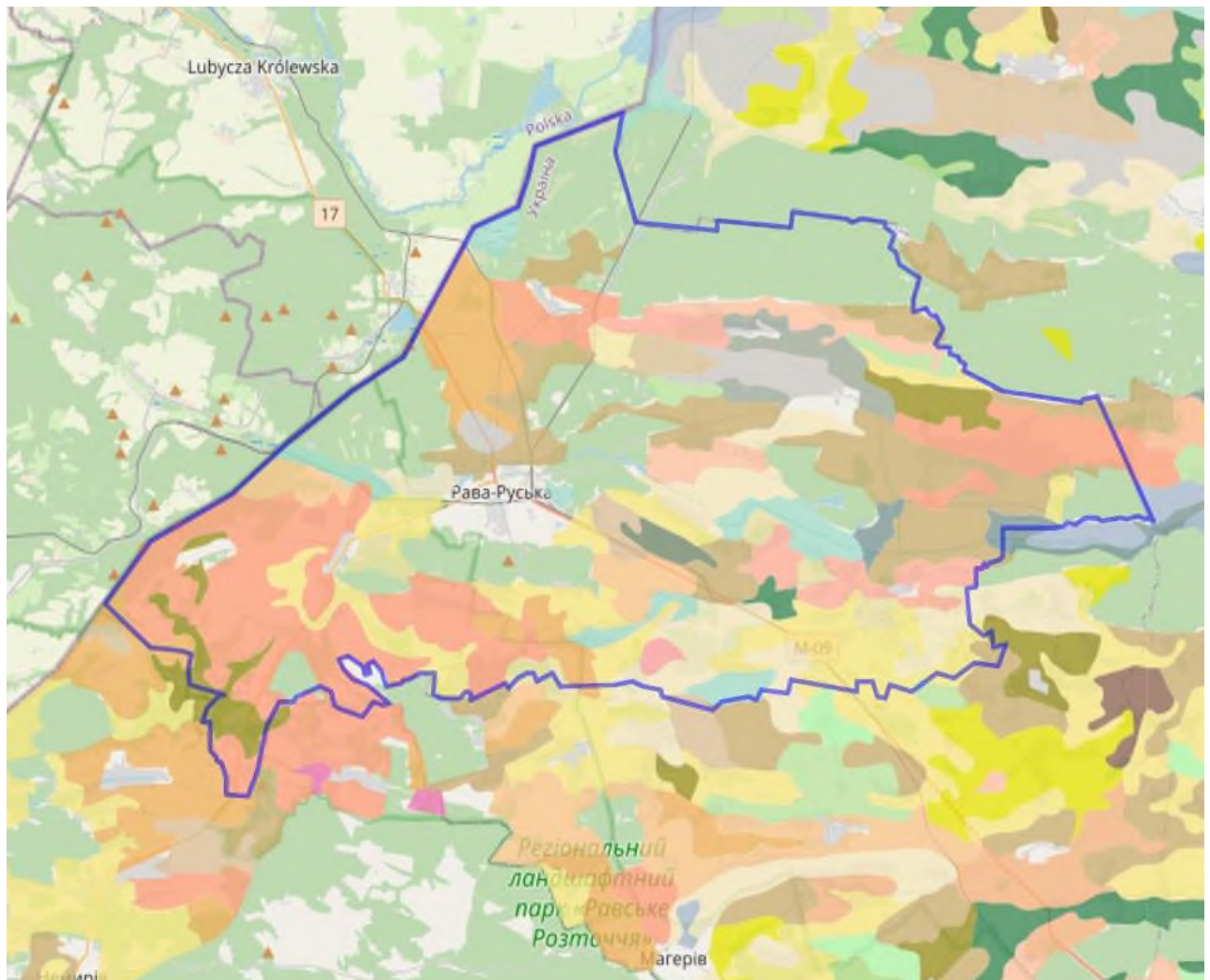

Рисунок 2.2 – Картосхема ґрунтового покриву громади

Загальна площа земель Рава-Руської громади становить 31959,3000 га. В таблиці 2.1 наведена структура земельного фонду.

Таблиця 2.1 – Структура земельного фонду Рава-Руської міської територіальної громади

Структура земельного фонду	Площа, га	% від загальної площі
Сільськогосподарські землі	19957,40	62,45
у т.ч. рілля	13410,80	41,96
Забудовані землі	1426,20	4,46
Землі лісогосподарського призначення, відкриті землі, лісосмуги	9299,90	29,10
Води	621,00	1,94
Землі природо-охоронного та історико-культурного призначення	165,70	0,52
Інші землі	489,10	1,53
ВСЬОГО в межах громади	31959,30	100,00

Орні землі сільськогосподарського призначення в межах громади характеризуються середнім рівнем якості. За останні десятиліття їх продуктивність помітно знизилася через скорочення чисельності худоби та занепад багатьох аграрних підприємств. Це призвело до значного зменшення використання органічних добрив, що негативно позначається на родючості ґрунтів. Додатковою проблемою є надмірне виснаження ґрунтів через вирощування таких культур, як ріпак, соняшник і кукурудза, які виносять з урожаєм велику кількість поживних речовин.

Землі водного фонду Рава-Руської громади займають площу 621,00 га та включають три основні річки: Рата (довжина 75 км), Мощанка (36 км) і Болотня (35 км), а також інші водні об'єкти. Найбільшою річкою є Рата, яка бере початок на північно-східних схилах Розточчя, на висоті 282 м, на території Польщі. До її приток належать річки Біла, Свиня та Мощанка. У долинах річок Рата і Телиця розташовані значні площі рибогосподарських ставків.

На території громади знаходиться 47 ставків, з яких 17 перебувають в оренді. Хоча річки громади не придатні для водного транспорту, вони мають потенціал для розвитку рекреації, організації відпочинку, дозвілля та туризму.

Особливістю південно-західної частини регіонального ландшафтного парку «Равське Розточчя» є велика кількість джерел, вода з яких активно використовується місцевими жителями для пиття та приготування їжі. Густота розташування джерел в окремих місцях досягає 9 джерел на квадратний кілометр.

Лісовий фонд Рава-Руської громади належить до зони широколистяних лісів, де основними деревними породами є сосна, бук і дуб. У складі лісів також трапляються граб, клен, липа, горобина, ялинка, береза та осика. Площа земель лісового фонду громади становить 9299,9000 га. Така територія відкриває перспективи для розвитку лісозаготівельної діяльності, переробки деревини, виробництва меблів та інших виробів з дерева, а також для туристичних, оздоровчих і рекреаційних проєктів.

Основними завданнями у сфері лісового господарства є забезпечення деревиною народного господарства, розвиток побічного використання лісових ресурсів, створення сприятливих ландшафтів і умов для відпочинку мешканців. Лісові території громади входять до складу аграрно-промислового району, а головним лісозаготівельним підприємством є ДП «Рава-Руське лісове господарство».

Попри відсутність у регіоні целюлозно-паперової та лісохімічної промисловості, Рава-Руський лісгосп частково забезпечує потреби у деревині Львівського, Яворівського та Червоноградського районів. Усі роботи з заготівлі деревини на території громади повністю механізовані. Розвинена транспортна інфраструктура забезпечує зручність перевезення деревини і сприяє ефективній організації лісозаготівельної діяльності.

Окрім того, громада має невисоку густоту населення, а забудовані землі займають лише 1,4 тис. га, що створює додаткові можливості для розширення лісокористування та пов'язаних з ним видів економічної діяльності, таких як лісопилльне виробництво та виготовлення продукції з деревини.

На території Рава-Руської громади є земельні ділянки, які мають високий інвестиційний потенціал і займають площі від 18,0 до 185,0 га. Їх цільове призначення охоплює кілька категорій: землі сільськогосподарського

призначення, ділянки для будівництва, експлуатації та обслуговування об'єктів енергогенеруючих підприємств і організацій (з можливістю зміни цільового призначення для логістичних потреб), землі запасу, території житлової і садибної забудови, землі виробничої забудови.

Проте існує проблема, пов'язана з відсутністю відомостей про деякі з цих земельних ділянок у Державному земельному кадастрі (ДЗК).

Перевагою багатьох ділянок є близькість до електромереж з потужністю 10 кВт, 35 кВт або 110 кВт, а також добре розвинена транспортна інфраструктура. Це сприяє зручності під'їзду і робить земельні ділянки привабливими для інвесторів, зацікавлених у розвитку сільськогосподарської, енергетичної, логістичної або будівельної діяльності.

Що стосується природно-рекреаційного потенціалу, то територія громади має унікальні природні й культурні ресурси завдяки своєму розташуванню в регіоні Розточчя. Це особливий прикордонний регіон з цінними екологічними та культурними характеристиками. На території громади розташований Регіональний ландшафтний парк «Равське Розточчя», створений у 2007 році.

Парк відіграє важливу роль як екологічний коридор, який забезпечує зв'язок між природоохоронними територіями України та Польщі. Завдяки цьому досягається їх територіальна та функціональна єдність, що сприяє збереженню біорізноманіття та розвитку рекреаційних можливостей громади.

Станом на сьогодні в Рава-Руській громаді діють генеральні плани у 33-х населених пунктах із загальної кількості 46, що становить 74%. Проте, відсутність містобудівної документації в інших населених пунктах створює серйозні проблеми для ефективного планування стратегічного розвитку громади.

Крім того, відсутність Комплексного плану просторового розвитку громади суттєво ускладнює реалізацію довгострокової стратегії територіального планування та забудови. Це також негативно позначається на можливостях збільшення надходжень до місцевого бюджету через відсутність повноцінної документації та ефективного обліку земель і нерухомості.

Для забезпечення стабільного, ефективного та конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору регіону необхідно приділяти особливу увагу

підтримці фермерів та стимулюванню їх діяльності. Фермерські господарства мають значний попит як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному. Це підкреслює важливість створення умов, які сприятимуть їхньому розвитку, а також надання відповідних заходів підтримки й мотивації для подальшого зростання.

2.2 Характеристика сучасного стану землекористування Західного Лісостепу ФГ «Волиця»

Серед різноманітних організаційних форм сільськогосподарської діяльності фермерські господарства найбільшою мірою відповідають умовам ринкових відносин. Це пояснюється тим, що саме такі господарства максимально реалізують принципи товарно-підприємницького підходу до аграрної діяльності на землях сільськогосподарського призначення.

Фермерські господарства протягом тривалого часу практично не розвивалися в Україні через ряд чинників. У той же час великі сільськогосподарські підприємства, попри їхній значний вплив на ринок продовольства, не змогли повністю реалізувати свої можливості через надмірну централізацію в управлінні та веденні господарської діяльності.

Міжнародний досвід показує, що вирішення продовольчої проблеми можливе лише за умови розвитку багатуукладної економіки на селі [1; 2].

Фермерські господарства мають кілька важливих переваг. По-перше, в них відсутні зайві соціально-економічних посередники між працівниками, засобами виробництва та результатами їхньої роботи. По-друге, трудова діяльність у фермерських господарствах базується на особистій зацікавленості. І, по-третє, їхня організаційна структура найкраще відповідає специфіці сільського способу життя, враховуючи місцеві умови, єдність виробничих, побутових і культурних аспектів життєдіяльності [31].

Фермерські господарства являють собою не лише спосіб організації трудової діяльності або виробничу одиницю, а й цілий уклад життя сільського

мешканця. Вони інтегрують у собі історичну спадщину, професійну діяльність, характер і динаміку взаємин, мережу ділових зв'язків і взаємодій.

Крім того, фермерство відображає світогляд, мислення і психологію селянина, а також визначає його соціальний статус і становище у суспільстві. Це поєднання праці, традицій та особистісного розвитку створює унікальне середовище, де професійна діяльність нерозривно пов'язана з культурою, цінностями і способом життя.

Попри наявність необхідної законодавчої бази для підтримки та розвитку фермерства, на практиці фермери стикаються з суттєвими обмеженнями у доступі до ключових ресурсів, зокрема земельних і фінансових.

Розміри їхніх господарств часто залишаються невеликими, що ускладнює розширення та вдосконалення виробничих потужностей. Виробнича та соціальна інфраструктура в багатьох регіонах розвивається недостатньо, а матеріально-технічне забезпечення фермерів залишається на незадовільному рівні.

Унаслідок цього більшість фермерських господарств функціонують як малі підприємства, продуктивність і економічна ефективність яких залишаються низькими.

ФГ «Волиця» функціонує в межах Волицького старостинського округу Рава-Руської міської територіальної громади Львівського району Львівської області. Основними напрямками діяльності ФГ «Волиця» у сфері сільського господарства є рослинництво, де пріоритетними видами виробництва виступають зернові культури та цукровий буряк. Земельні ресурси господарства включають орні землі, які займають площу 890,2842 га, сінокоси площею 232,2711 га, а також пасовища на території 125,7131 га (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Експлікація земель в межах ФГ «Волиця»

№	Назва угіддя	Площа	
		га	%
1	Рілля	890,2842	69,79
2	Сінокіс	232,2711	18,21
3	Пасовище	125,7131	9,85
4	Всього с.г. угідь	1248,2684	97,85
5	Господарські будівлі і двори	27,3656	2,15
	РАЗОМ	1275,634	100,00

Отже, в складі земель ФГ «Волиця» найбільшу частку займає рілля – 69,79%.

Територія фермерського господарства представлена 15-ма агровиробничими групами ґрунтів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Поширені агровиробничі групи ґрунтів в межах території фермерського господарства «Волиця»

Шифри агрогруп	Назва агровиробничих груп ґрунтів
4а	Дерново-підзолисті піщані дефльовані ґрунти
8в	Дерново-підзолисті глеюваті ґрунти на супіщаних відкладах
9г	Дерново-підзолисті легкосуглинкові глеюваті ґрунти на суглинкових відкладах
14в	Дерново-підзолисті і підзолисто-дернові глейові супіщані ґрунти
99г	Чорноземи легкосуглинкові переважно щебенюваті на елювії щільних карбонатних порід
121г	Лучно-чорноземні легкосуглинкові ґрунти та їх слабо солонцюваті і слабосолоділі відміни
121д	Лучно-чорноземні середньосуглинкові ґрунти та їх слабо солонцюваті і слабосолоділі відміни
133г	Лучні легкосуглинкові ґрунти та їх слабосолонцюваті та слабосолоділі відміни
142	Лучно-болотні, мулуваті болотні і торфуваті болотні
146	Торфуваті-болотні ґрунти і торфовища мілкі осушені
151	Торфовища середньо-глибокі і глибокі слабо та середньорозкладені, осушені
176а	Дернові глибокі неоглеєні і глеюваті ґрунти
179б	Дернові глейові глинисто-піщані осушені ґрунти
179в	Дернові глейові супіщані осушені ґрунти
179д	Дернові глейові середньосуглинкові осушені ґрунти
208	Намиті опідзолені і дерново-підзолисті неоглеєні і глеюваті ґрунти

Різноманітні ґрунтові відміни, які виділені в межах досліджуваних земель, мають різний рівень природної родючості. Однак, усі площі орних земель вимагають комплексного підходу до підвищення їх продуктивності. Для досягнення цієї мети необхідно регулярно застосовувати органічні та мінеральні

добрива, що сприятимуть поліпшенню хімічного складу ґрунтів. Крім того, важливо працювати над удосконаленням структури ґрунту за допомогою сучасних агротехнічних заходів, які забезпечують оптимальні умови для росту та розвитку сільськогосподарських культур.

Найбільш поширеними є дерново-підзолисті глеюваті ґрунти на супіщаних відкладах – займають понад 13 % території.

Ґрунти території можна класифікувати за характером зволоження на поверхнево-глеюваті, поверхнево-глейові та глейові.

Поверхнево-глеюваті ґрунти мають ознаки оглеєння, що проявляються у вигляді сизуватих, вохристих плям і іржавих точок у верхніх горизонтах. Причиною цього є щільний ілювіальний горизонт, який блокує проникнення води, утворюючи над ним «верховодку».

Поверхнево-глейові ґрунти подібні до поверхнево-глеюватих, але ознаки оглеєння тут проявляються більш інтенсивно. Для глейових ґрунтів оглеєння присутнє по всьому профілю. Вони характеризуються сизим забарвленням, вологістю, в'язкістю та липкістю. У нижніх частинах балок, де ґрунтові води виходять на поверхню, спостерігається заболочення, яке сприяє розвитку лучної та болотної рослинності. Окремі ділянки були осушені, що призвело до зниження рівня ґрунтових вод. Завдяки цьому ґрунти стали менш вологими, а їх продуктивність значно підвищилася.

Рослинність має ключове значення у формуванні ґрунтів, зокрема в накопиченні органічної маси. Через інтенсивне антропогенне навантаження природна рослинність збереглася переважно на луках, у невеликих лісових масивах біля ярів, балок та крутосхилів. Лучна рослинність представлена суходільними і вологими заплавними травостоями, до яких належать злаково-різнотравні, бобово-злакові, різнотравно-злакові угруповання. Заболочені ділянки вкриті злаково-різнотравно-осоковими та очеретно-осоковими травостоями [22].

На орних землях поширені дикорослі рослини, як-от лобода, свиріпа, редька дика (однорічні) та осот польовий, волошка синя, пирій (багаторічні).

Дернові ґрунти мають високу фільтраційну здатність, що сприяє процесу опідзолення під час інтенсивних опадів. Верхній шар стає слабо елювіальним (вимивання солей), а нижній – слабо ілювіальним (вимивання солей в нижні шари).

Через складний рельєф території активно розвивається ерозія, яка призводить до утворення ґрунтів зі слабким, середнім і значним ступенем змитості. На рисунку 2.3 представлено фрагмент існуючого стану землекористування ФГ «Волиця».

Рисунок 2.3 – Фрагмент існуючого стану землекористування ФГ «Волиця»

а – фрагмент плану агровиробничих груп ґрунтів; б – фрагмент космознімка території

Існуючі екологічні та економічні показники окремих галузей ФГ «Волиця» розраховані в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Посівні площі, врожайність та вихід продукції в умовному зерні

Культури	Площа		Врожайність, ц/га	Валовий збір, ц	Коеф. переводу в умовне зерно	Вихід продукції в умовному зерні
	га	%				
Озима пшениця	204,7654	23	25	5119,134	1	5119,134
Кукурудза на зерно	80,1256	9	45	3605,651	1,2	4326,781
Горох	17,8057	2	16	284,891	1,4	398,847
Цукровий буряк	124,6398	14	359	44745,684	0,26	11633,878
Овес	44,5142	5	21	934,798	0,7	654,359
Картопля	80,1256	9	109	8733,688	0,3	2620,106
Овочі	8,9028	1	99	881,381	0,5	440,691
Корм. коренеплоди	8,9028	1	319	2840,007	0,13	369,201
Кукурудза на силос	160,2512	18	225	36056,510	0,2	7211,302
Багаторічні трави (сіно)	124,6398	14	63	7852,307	0,5	3926,153
Однор. трави (з.к)	35,6114	4	180	6410,046	0,12	769,206
Всього посівів	890,2842	100				37469,658
в.т.ч. на 1 га ріллі						42,087
Сінокіс	232,2711		30	6968,133	0,5	3484,067
Пасовище	125,7131		120	15085,572	0,15	2262,836
Всього с/г угідь	1248,2684					43216,561
в т.ч. на 1 га с/г угідь						34,621

Отже, вихід продукції в умовному зерні дорівнює 34,621 на 1 гектар площі ріллі. Для визначення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в ФГ «Волиця» було проведено розрахунки, що включали врахування як постійних, так і змінних матеріально-грошових витрат. Ці витрати розраховувалися як для одного гектара кожної окремої сільськогосподарської культури, так і для загальної площі її посіву (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Розрахунок затрат на виробництво сільськогосподарської продукції

Культури	Площа, га	Урожай- ність, ц/га	Матеріально-грошові затрати			Всього, грн.
			постійні	змінні	всього, грн/га	
Озима пшениця	204,7654	25	429	5,8	574,000	117535,340
Кукурудза на зерно	80,1256	45	405	6,3	688,500	55166,476
Горох	17,8057	16	352	6	448,000	7976,954
Цукровий буряк	124,6398	359	1625	2	2343,000	292031,051
Овес	44,5142	21	263	5,1	370,100	16474,705
Картопля	80,1256	109	2125	3	2452,000	196467,971
Овочі	8,9028	99	405	6,3	1028,700	9158,310
Кормові коренеплоди	8,9028	319	1674	1,8	2248,200	20015,275
Кукурудза на силос	160,2512	225	405	1,3	697,500	111775,212
Багаторічні трави (сіно)	124,6398	63	160	0,2	172,600	21512,829
Однорічні трави (з.к)	35,6114	180	139	1,2	355,000	12642,047
Всього посівів	890,2842					860756,171
в.т.ч. на 1 га ріллі						966,833
Сінокіс	232,2711	30	94	2,5	169,000	39253,816
Пасовище	125,7131	120	48	0,4	96,000	12068,458
Всього с/г угідь	1248,2684					912078,444
в т.ч. на 1га с/г угідь						730,675

На основі проведених обчислень можна дійти висновку, що загальні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції в ФГ «Волиця» складають 912078,444 грн. При цьому матеріально-грошові витрати на один гектар ріллі становлять 966,833 грн.

Окрім економічних аспектів, розглядається також екологічна ефективність існуючої структури вирощуваних сільськогосподарських культур у

господарстві. Для цього був здійснений розрахунок балансу гумусу, результати якого наведені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 – Розрахунок балансу гумусу земель ФГ «Волиця»

Культури	Площа, га	Врожай- ність, ц/га	Валовий збір	Втрати, нако- пичення гумусу (+); (-)	Всього, ц (+); (-)
Озима пшениця	204,7654	25	5119,135	-0,187	-957,278
Кукурудза на зерно	80,1256	45	3605,652	-0,3	-1081,696
Горох	17,8057	16	284,8912	-0,264	-75,211
Цукровий буряк	124,6398	359	44745,6882	-0,056	-2505,759
Овес	44,5142	21	934,7982	-0,14	-130,872
Картопля	80,1256	109	8733,6904	-0,09	-786,032
Овочі	8,9028	99	881,3772	-0,035	-30,848
Кормові коренеплоди	8,9028	319	2839,9932	-0,038	-107,920
Кукурудза на силос	160,2512	225	36056,52	-0,036	-1298,035
Багаторічні трави (сіно)	124,6398	63	7852,3074	0,215	1688,246
Однорічні трави (з.к)	35,6114	180	6410,052	-0,04	-256,402
Всього посівів	890,2842				-5541,806
в.т.ч. на 1 га ріллі					-6,225
Сінокіс	232,2711	30	6968,133	0,3	2090,440
Пасовище	125,7131	120	15085,572	0,083	1252,102
Всього с/г угідь	1248,2684				-2199,264
в т.ч. на 1га с/г угідь					-1,762

Аналіз наявних даних свідчить про те, що існуюча організація території в межах ФГ «Волиця» є нераціональною. Поточна структура сільськогосподарських угідь та їх використання не забезпечують максимального економічного, екологічного і соціального ефекту. Недоліки в організації землекористування, зокрема відсутність збалансованої структури посівів,

ефективного чергування культур та належного обліку природних особливостей території, призводять до виснаження ґрунтів, дисбалансу гумусу та зниження продуктивності земель.

Для усунення цих проблем необхідно розробити проект землеустрою. Цей документ дозволить оптимізувати використання земельних ресурсів, забезпечити раціональну структуру посівів, підвищити родючість ґрунтів і сприяти збільшенню економічної віддачі від їх використання. Впровадження такого проекту також забезпечить екологічну стабільність та підвищить ефективність управління територією.

3 НАПЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ФЕРМЕРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Аналіз використання земельних ресурсів виявив, що за відсутності чіткої організації території земельних угідь, належних сівозмін і ефективного управління землекористуванням та виробничими процесами, позитивні результати в аграрній діяльності є малоймовірними. Така ситуація зумовила необхідність розробки проєкту організації земельних угідь і впорядкування території сівозмін у фермерському господарстві «Волиця».

Основна мета організації земельних угідь полягає у створенні умов для ефективного використання землі, яка є ключовим виробничим ресурсом у сільському господарстві. Організація земельних угідь передбачає: оптимізацію співвідношення угідь для досягнення збалансованого природокористування; розробку таких підходів до використання земельних ресурсів, які сприятимуть підвищенню продуктивності сільськогосподарських земель та розширенню обсягів виробництва; забезпечення раціонального природокористування шляхом впровадження сівозмін і планування території [7; 36].

Таким чином, реалізація проєкту дозволить покращити організацію землекористування, зробити її більш ефективною та екологічно збалансованою.

Організація угідь передбачає комплекс заходів, які спрямовані на ефективне використання, поліпшення та збереження земельних ресурсів. Основними аспектами даного процесу є:

1. Визначення складу та структури сільськогосподарських угідь. Це включає оцінку та класифікацію земельних ділянок відповідно до їхнього цільового призначення, а також визначення їхньої частки в загальному земельному фонді господарства.

2. Проєктування системи використання сільськогосподарських угідь. Враховується функціональне призначення кожної ділянки, розробляються рекомендації щодо способів її використання, що сприяє максимальній продуктивності та екологічній рівновазі.

3. Проектування заходів для освоєння, поліпшення та охорони земель.

Розробляються заходи, спрямовані на підвищення родючості, усунення ерозійних процесів, покращення водного режиму та охорону ґрунтів від деградації.

Під час організації угідь враховуються просторові характеристики земельних ділянок, зокрема: розмір землекористування – площа повинна відповідати потребам господарства; геометрична форма та межі – мають бути зручними для механізованої обробки та відповідати природним і виробничим умовам; розміщення відносно рельєфу місцевості та ґрунтів – для врахування особливостей території, таких як схили, низини, родючість ґрунту; транспортна доступність – забезпечення зручного зв'язку з виробничими об'єктами господарства.

У процесі землеустрою для сільськогосподарських підприємств визначається оптимальний склад угідь, що залежить від природно-кліматичних умов регіону та спеціалізації господарства. **Екологічна стабільність** забезпечується шляхом врахування особливостей природного середовища. **Економічна ефективність** досягається через раціональне використання земельних ресурсів, що сприяє зростанню виробничих показників.

Для досягнення поставлених цілей необхідно:

- провести аналіз існуючої структури земельних угідь;
- розробити план їх оптимального використання;
- забезпечити відповідність площі та розміщення угідь потребам господарства, створивши територіальні умови для їх інтенсивного використання у виробничій діяльності.

Таким чином, раціональна організація угідь є важливим інструментом для підвищення ефективності землекористування, забезпечення стабільності агровиробництва та збереження природних ресурсів.

Склад сільськогосподарських угідь у господарстві повинен бути ретельно сформований з урахуванням низки факторів [36]:

1. Спеціалізація виробничої діяльності. Угіддя мають відповідати напрямку роботи господарства, враховуючи вирощувані культури, види продукції та галузі сільського господарства.

2. Фактичний стан угідь та їхні характеристики. Враховуються природні й техногенні особливості земель, включно зі станом забруднення, генетичними і морфологічними ознаками ґрунтового покриву. Оцінюються агрохімічні властивості ґрунтів, такі як вміст гумусу, поживних речовин, а також агрофізичні та фізико-хімічні характеристики. Аналізується механічний склад ґрунтів та інтенсивність переходу забруднюючих речовин з ґрунту до рослин.

3. Заходи для зниження техногенного впливу. Вивчається можливість застосування ефективних і економічних методів мінімізації забруднення сільськогосподарської продукції.

4. Особливості рельєфу території. Землі з ознаками ерозії, такі як змиті ділянки чи схили понад 5°, рекомендується залужувати, а ділянки зі схилами понад 7° – вилучати із сільськогосподарського виробництва.

5. Потреби господарства у кормових угіддях. Розраховується площа земель, необхідна для вирощування кормових культур, які забезпечують зелені та грубі корми для тваринництва.

6. Інфраструктура та природоохоронні заходи. До складу угідь включаються землі, необхідні для будівництва внутрішньогосподарських доріг, інших інженерних споруд, а також для впровадження природоохоронних заходів.

Фактичний склад угідь ФГ «Волиця» характеризується високим показником розораності території 69,79 %. На більшій частині земель інтенсивно використовуються дерново-підзолисті глеюваті ґрунти на супіщаних відкладах.

Проектом передбачається, що господарство спеціалізуватиметься на зерново-буряковому напрямку з розвиненим м'ясо-молочним тваринництвом. Основними культурами будуть зернові та цукрові буряки. У межах існуючих господарських споруд планується розмістити поголів'я худоби, забезпечивши таким чином інтеграцію рослинництва і тваринництва для максимальної ефективності.

Для визначення площі, яка буде виділена під кормові культури та інші угіддя, враховується спеціалізація господарства. Оскільки господарство орієнтоване на зерново-буряковий напрямок з розвинутим молочним тваринництвом, необхідно здійснити відповідні розрахунки для визначення структури тваринництва.

Кількість умовних голів великої рогатої худоби (ВРХ) у господарстві розраховується за формулою:

$$K = 0,01 \times P \times Y,$$

де К – кількість умовних голів (ВРХ);

Р – площа існуючих сільськогосподарських угідь у господарстві, га;

У – кількість умовних голів на 100 га угідь.

Отже, в даному господарстві, кількість умовних голів становитиме:

$$K = 0,01 \times 1248,7 \times 44 = 549$$

Отже, у фермерському господарстві кількість умовних голів великої рогатої худоби становить 549.

У таблиці 3.1 наведено детальну структуру поголів'я ВРХ, зокрема фізичні голови, визначені з урахуванням коефіцієнтів переведення умовних голів у фізичні одиниці. Ці дані дозволяють оптимізувати площі для кормових культур та краще планувати використання земельних ресурсів.

Таблиця 3.1 – Структура поголів'я ВРХ

Велика рогата худоба (ВРХ)	Кількість умовних голів	Коефіцієнт переводу	Кількість фізичних голів
Корови	221	1	221
Молод. до 1 року	56	0,37	151
Нетелі	272	0,7	389
Разом	549		761

Для задоволення потреб великої рогатої худоби в кормах проведено розрахунок необхідної кількості кормів. Цей процес передбачає визначення обсягу кормів, які потрібні для повноцінного забезпечення тварин поживними речовинами протягом року. Розрахунки здійснювалися з урахуванням кількості

голів худоби, типів кормів, необхідних для їх годівлі, а також норм споживання кормів для кожної категорії тварин. При цьому враховувалися як умовні одиниці голів худоби, так і фізичні голови.

Розрахована кількість кормів дозволяє забезпечити стабільне функціонування господарства, відповідаючи виробничому напрямку (зерново-буряковий з розвинутим молочним тваринництвом). Це також сприяє оптимізації використання земельних ресурсів для вирощування кормових культур і забезпечення необхідного рівня продуктивності тваринництва (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Розрахунок потреби кормів для тваринництва

Корми	Корови 221 голів		Мол. до 1 р. 151 голів		Мол. ст 1 р. 389 голів		Всього кормів, ц
	ц	всього, ц	ц	всього, ц	ц	всього, ц	
Концентровані							
Зернові (овес)	7,1	1569,10	3,6	543,60	3,4	1322,60	3435,30
Зернобобові	2,6	574,60	1,3	196,30	1,5	583,50	1354,40
Соковиті - всього							
в т.ч. кук. на сил.	21,6	4773,60	2,2	332,20	4,3	1672,70	6778,50
Одн. трави силос	19,2	4243,20	1,9	286,90	3,8	1478,20	6008,30
Кор. коренеплоди	19,2	4243,20	1,9	286,90	3,8	1478,20	6008,30
Зелені -всього							
в.т.ч. одн. трави	7,4	1635,40	2,2	332,20	4,4	1711,60	3679,20
багаторічні трави	11,2	2475,20	3,4	513,40	6,7	2606,30	5594,90
кукурудза на з/м	7,4	1635,40	2,2	332,20	4,4	1711,60	3679,20
пасовище	48,4	10696,40	15	2265,00	29	11281,00	24242,40
Грубі-всього							
в т.ч.баг. тр.сіно	8,1	1790,10	3,2	483,20	4,9	1906,10	4179,40
сінокоси	15	3315,00	6,9	1041,90	9	3501,00	7857,90

Таким чином, для забезпечення кормової бази існуючого поголів'я великої рогатої худоби в господарстві необхідно організувати виробництво різних типів

кормів, зокрема концентрованих, соковитих, зелених та грубих. Це дозволить задовольнити всі харчові потреби тварин, забезпечуючи їхню продуктивність і здоров'я.

Однорічні трави, які є важливим компонентом зелених кормів, планується вирощувати на територіях, що включають сінокоси та пасовища. Такий підхід сприятиме раціональному використанню цих угідь і підвищенню їх продуктивності.

На основі проведених розрахунків, які визначають потребу тварин у кормах, розробляється план розподілу площ під кормові культури. Цей план дозволить ефективно використовувати земельні ресурси господарства, забезпечуючи оптимальне співвідношення між виробничими потребами та наявними ресурсами (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3 – Розрахунок площі під кормові культури

Культура	Потреба для кормів, ц	Урожайність, ц/га	Площа, га
Зернові	3435,30	35	98,1514
Зернобобові	1354,40	30	45,1467
Кукурудза на силос	6778,50	300	22,5950
Однорічні трави на силос	6008,30	160	37,5519
Кормові коренеплоди	6008,30	400	15,0208
Однорічні трави на з/к.	3679,20	170	21,6424
Багаторічні трави на з/к.	5594,90	190	29,4468
Кукурудза на з/к	3679,20	290	12,6869
Пасовища	24242,40	170	142,6024
Багаторічні трави сіно	4179,40	40	104,4850
Сінокоси	7857,90	110	71,4355

Забезпечення великої рогатої худоби кормами буде здійснюватися завдяки використанню наявних сінокосів площею 232,2711 га, пасовищ площею 125,7131 га, а також завдяки вирощуванню кормових культур у рамках спеціально організованої кормової сівозміни.

При плануванні сівозмін було виконано еколого-економічне обґрунтування, яке передбачало розрахунок структури посівних площ та оцінку перспективної врожайності основних сільськогосподарських культур. У результаті проведених заходів передбачається підвищення врожайності культур на 10–30%, що позитивно вплине на забезпечення кормової бази господарства.

У процесі планування було враховано майбутню спеціалізацію господарства, яка орієнтована на зерново-буряковий напрям із розвинутим молочним тваринництвом. На основі цього розраховано необхідні площі для вирощування кормових культур.

Детальна структура посівних площ, що охоплює фуражні та товарні культури, а також відповідні перспективні показники, наведена у таблиці 3.4. Це дозволяє чітко визначити, які культури і в яких обсягах слід вирощувати для ефективного забезпечення потреб тваринництва і господарства загалом.

Таблиця 3.4 – Перспективна структура посівних площ

Культури	Площа, га		Всього, га	
	під фуражними культурами	під товарними культурами	га	%
Озима пшениця	50,2243	180,8207	231,0450	25,95
Ячмінь	50,2243	92,5071	142,7314	16,03
Кукурудза на зерно		44,0000	44,0000	4,94
Горох		88,3136	88,3136	9,92
Цукровий буряк		88,3136	88,3136	9,92
Овес	50,2243		50,2243	5,64
Картопля		44,3136	44,3136	4,98
Овочі		8,3870	8,3870	0,94
Кормові коренеплоди	15,8245		15,8245	1,78
Кукурудза на силос і на з.к.	34,3999		34,3999	3,86
Багаторічні трави (з.к.)	50,2243		50,2243	5,64
Багаторічні трави (сіно)		92,5071	92,5071	10,39
Всього посівів	251,1216	639,1626	890,2842	100,00

Отже, провівши розрахунки, ми отримуємо структуру посівних площ за проектом.

Використання земель як основного засобу виробництва у сільському господарстві здійснюється через систему угідь та організацію сівозмін. Грамотно організовані угіддя та сівозміни визначають цільове призначення та характер використання кожної земельної ділянки. Вони тісно взаємопов'язані з організацією всього виробничого процесу конкретного сільськогосподарського підприємства, адже відображають спеціалізацію господарства, рівень інтенсивності виробництва, технічні процеси в різних його галузях, а також сукупність виробничих зв'язків, які діють і розвиваються у господарстві.

Основним завданням організації угідь та сівозмін є створення максимально сприятливих умов для ефективного поєднання та розвитку рослинництва і тваринництва. Це включає підвищення продуктивності праці, збереження родючості ґрунтів, а також збільшення їх продуктивності. У сучасних ринкових умовах організація угідь і сівозмін базується на оцінці потенціалу землі, можливостях отримання максимального прибутку при раціональних затратах.

Структура посівів є ключовим чинником, що впливає на економічний та екологічний стан господарства. Наприклад, високоприбуткові культури, такі як цукрові буряки, значно виснажують ґрунти, виносячи з них велику частку органічних речовин. Натомість багаторічні трави, які вирощуються для сінокошіння, збагачують ґрунт, залишаючи значну кількість органічної речовини [17].

Таким чином, важливим завданням є встановлення оптимального співвідношення культур, яке забезпечить стабільний або зростаючий вміст гумусу в ґрунті та дозволить отримувати високий прибуток. Досягти цього можна шляхом вибору перспективних сільськогосподарських культур, визначення їх проектної врожайності, а також дотримання балансу органічної речовини в ґрунті.

У господарстві передбачається вирощування товарних культур, таких як озима пшениця, ярий ячмінь, цукровий буряк і гречка. Основні кормові культури включають: ярий ячмінь, овес, горох, кормові буряки, кукурудза на силос,

кукурудза на зелений корм, однорічні та багаторічні трави, однорічні та багаторічні трави. Цей підхід дозволяє забезпечити баланс між економічною вигодою та екологічною стабільністю.

Для оцінки ефективності організації землекористування господарства розробляються схеми сівозмін. Їхнє планування базується на врахуванні типів і підтипів землекористування. Унікальність землеустрою, створеного на екологічно-ландшафтній основі, полягає у відповідності агроландшафтних масивів до підтипів землекористування з урахуванням організації території (наприклад, сівозмін, пасовищезмін, сінокосозмін, полів і робочих ділянок). Це забезпечує визначення оптимальних способів використання земельних ресурсів та їх охорону [15].

Науково обґрунтоване чергування культур у сівозмінах сприяє більш ефективному збагаченню ґрунту поживними речовинами, раціональному їх використанню, запобіганню ерозії ґрунтів, а також мінімізації поширення бур'янів, хвороб і шкідників сільськогосподарських культур.

Беручи до уваги вказані вимоги та рекомендації, для організації системи сівозмін на ріллі фермерського господарства «Волиця» було запропоновано впровадити три сівозміни. Під час їх проектування основна увага приділялась компактному розташуванню полів сівозмін у безпосередній близькості до населеного пункту, а також враховувалась відповідність ґрунтово-кліматичних умов.

У північній частині села Волиця, неподалік господарського двору, заплановано створити кормову п'ятипільну сівозміну. Загальна площа цієї сівозміни становить 251,1216 га, із середнім розміром поля 50,2243 га. У межах цієї сівозміни передбачено таке чергування культур:

- 1) багаторічні трави;
- 2) озима пшениця;
- 3) кормові коренеплоди + кукурудза на силос + кукурудза на з.к.;
- 4) овес;
- 5) ярий ячмінь з підсівом багаторічних трав.

На території господарства заплановано впровадження також польової семипільної сівозміни. Дана сівозміна охоплює загальну площу 618,1950 га, при цьому середній розмір кожного окремого поля становить 88,3136 га. У межах цієї сівозміни передбачено чергування культур у певному порядку, що дозволить оптимізувати використання землі, зберегти її родючість і забезпечити раціональне використання ресурсів для вирощування сільськогосподарських культур:

- 1) багаторічні трави;
- 2) озима пшениця;
- 3) цукровий буряк;
- 4) горох;
- 5) озима пшениця;
- 6) кукурудза на зерно + картопля;
- 7) ярий ячмінь з підсівом багаторічних трав.

На землях господарства передбачено організацію овочевої п'ятипільної сівозміни, загальна площа якої становить 20,9676 га. У межах цієї сівозміни кожне поле має середній розмір 4,1935 га. Для забезпечення оптимального використання земельних ресурсів і підтримання їхньої родючості заплановано чергування культур у сівозміні за визначеним порядком. Це дозволить збалансувати поживні речовини ґрунту, зменшити ризики поширення хвороб і шкідників, а також забезпечити високий рівень урожайності:

- 1) багаторічні трави;
- 2) озима пшениця;
- 3) овочі;
- 4) овочі;
- 5) ярий ячмінь з підсівом багаторічних трав.

У системі заходів, спрямованих на підвищення ефективності землеробства, ключову роль відіграє впровадження сівозмін із економічно обґрунтованою структурою посівних площ. Розробка структури посівних площ в господарстві базується на науково обґрунтованих принципах чергування культур у межах сівозмін.

Ці схеми враховують особливості господарства, планову структуру посівів і вимоги, визначені завданням на складання проекту. Завдяки такому підходу забезпечується раціональне використання земельних ресурсів, збереження родючості ґрунту та підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

Детальна структура посівних площ, розподілена за різними сівозмінами, представлена в таблиці 3.5, яка відображає всі ключові аспекти організації посівів.

Таблиця 3.5 – Баланс посівних площ

Культури	Загальна площа, га	в тому числі по сівозмінах		
		Овочева сівозміна	Кормова сівозміна	Польова сівозміна
Озима пшениця	231,0450	4,1935	50,2243	176,6271
Ячмінь	142,7314	4,1935	50,2243	88,3136
Кукурудза на зерно	44,0000			44,0000
Горох	88,3136			88,3136
Цукровий буряк	88,3136			88,3136
Овес	50,2243		50,2243	
Картопля	44,3136			44,3136
Овочі	8,3870	8,3870		
Кормові коренеплоди	15,8245		15,8245	
Кукурудза на силос і на з.к.	34,3999		34,3999	
Багаторічні трави (з.к.)	50,2243		50,2243	
Багаторічні трави (сіно)	92,5071	4,1935		88,3136
Всього посівів	890,2842	20,9676	251,1216	618,1950

З аналізу даних у таблиці видно, що провідну роль у структурі посівних площ займають зернові культури, серед яких найбільшу площу відведено під озиму пшеницю – 231,0450 га, що становить 26,0 % від загальної посівної площі. Технічні культури також займають значну частину у загальній площі, зокрема

цукрові буряки займають 88,3136 га. Щодо кормових культур, найбільше місце відведено багаторічним травам для заготівлі сіна – 92,5071 га.

Передбачена проектом структура посівних площ і дотримання науково обґрунтованого порядку чергування культур у сівозмінах у поєднанні з агротехнічними заходами створюють основу для досягнення високих результатів у землеробстві. Зокрема, це сприятиме значному підвищенню врожайності всіх вирощуваних культур, ефективному захисту ґрунтів від процесів ерозії, скороченню рівня засміченості полів бур'янами, зниженню поширення хвороб і шкідників сільськогосподарських культур.

Таким чином, реалізація проектних рішень сприятиме підвищенню ефективності використання земельних ресурсів та покращенню економічних показників господарства.

Таблиця 3.6 – Експлікація земель по полях сівозмін

Назва сівозмін	Середній розмір поля, га	Загальна площа, га	в тому числі по полях сівозмін						
			1	2	3	4	5	6	7
Овочева сівозміна	4,1935	20,9676	4,1935	4,1935	4,1935	4,1935	4,1936		
Кормова сівозміна	50,2243	251,1216	50,1209	50,2243	50,2243	50,2243	50,3278		
Польова сівозміна	88,3	618,1950	95,4974	92,0778	83,9923	87,3982	86,3905	86,4192	86,4196
Всього в сівозмінах		890,2842							

Під час проектування розміщення полів було враховано існуючі елементи організації території, такі як дорожня мережа, меліоративні канали, різні будівлі та господарські об'єкти. Це забезпечило інтеграцію нових сівозмін у вже наявну інфраструктуру.

Деякі поля в рамках сівозмін були сформовані шляхом об'єднання існуючих земельних контурів, тому вони складаються з кількох робочих ділянок. Такий підхід до проектування дозволяє уникнути поділу земельних угідь на дрібніші частини, зберігаючи їхню цілісність і функціональність.

Усі поля сівозмін спроектовано таким чином, щоб вони мали максимально однорідний склад і якість ґрунтів, однакові умови зволоження та оптимальні витрати води. Це створює сприятливі умови для ефективного ведення сільськогосподарських робіт та забезпечує стабільність виробничих процесів.

На рисунках 3.1 та 3.2 наведено фрагменти польової та овочевої сівозмін ФГ «Волиця».

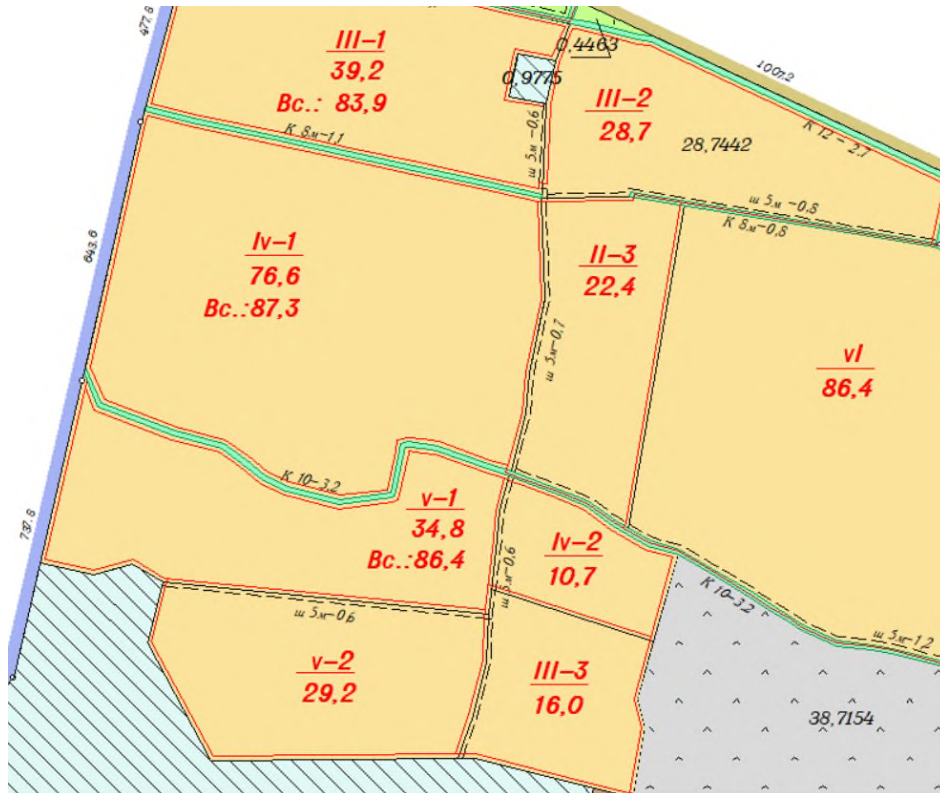

Рисунок 3.1 – Фрагмент польової сівозміни ФГ «Волиця»

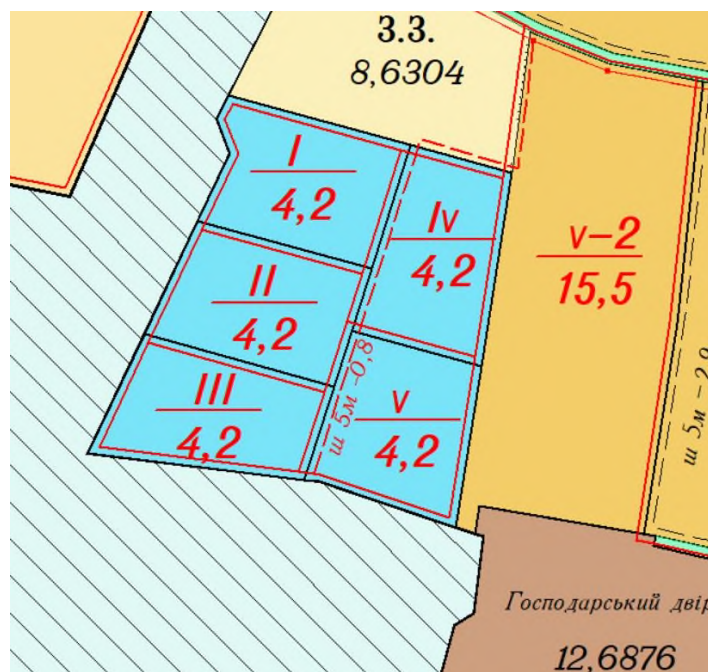

Рисунок 3.2 – Фрагмент овочевої сівозміни ФГ «Волиця»

Основними показниками, які відображають рівень ефективності використання земельних ресурсів, є валовий і чистий доходи, розраховані на 1 га або 100 га сільськогосподарських угідь. Ці показники дозволяють оцінити результативність роботи господарства. Для успішного функціонування в умовах ринкової економіки господарство повинно забезпечувати максимальні прибутки. Досягненню цього сприяє комплекс чинників, таких як площа землекористування, якісний і кількісний стан угідь, наявність матеріальних і трудових ресурсів.

Ефективність використання землі визначається досягненням максимальної продуктивності на кожному гектарі сільськогосподарських угідь при найменших виробничих витратах. При цьому необхідно забезпечувати збереження і покращення якості ґрунтів. Застосування системи сівозмін, розробленої з урахуванням властивостей ґрунтів, рельєфу місцевості, умов зволоження та інших факторів, забезпечило значне підвищення урожайності сільськогосподарських культур у господарстві [19]. Це, своєю чергою, позитивно вплинуло на обсяги виробництва продукції. Детальні результати розрахунків виробництва продукції в ФГ «Волиця» подано в таблиці 3.7

Таблиця 3.7 – Розрахунок виробництва продукції в умовному зерні по проекту

Культури	Площа		Врожа- йність, ц/га	Валовий збір, ц	Коеф. переводу в умовне зерно	Вихід продукції в умовному зерні
	га	%				
1	2	3	4	5	6	7
Озима пшениця	231,0450	25,95	35	8086,574	1	8086,574
Ячмінь	142,7314	16,03	38	5423,794	0,8	4339,035
Кукурудза на зерно	44,0000	4,94	24	1056,000	1,2	1267,200
Горох	88,3136	9,92	22	1942,899	1,6	3108,638
Цукровий буряк	88,3136	9,92	400	35325,429	0,26	9184,611
Овес	50,2243	5,64	30	1506,730	0,7	1054,711
Картопля	44,3136	4,98	130	5760,768	0,3	1728,230
Овочі	8,3870	0,94	120	1006,445	0,5	503,222
Кормові коренеплоди	15,8245	1,78	400	6329,800	0,3	1898,940

Продовження табл. 3.7

1	2	3	4	5	6	7
Кукурудза на силос і з.к.	34,3999	3,86	300	10319,970	0,5	5159,985
Багаторічні трави (сіно)	50,2243	5,64	40	2008,973	0,5	1004,486
Багаторічні трави (з.к)	92,5071	10,39	190	17576,347	0,3	5272,904
Всього посівів	890,2842	100,00				42608,538
в.т.ч. на 1 га ріллі						47,859
Сінокіс	232,2711		45	10452,200	0,5	5226,100
Пасовище	125,7131		170	21371,227	0,15	3205,684
Всього с/г угідь	1248,2684					51040,321
в т.ч. на 1га с/г угідь						40,889

На основі розрахунків, наведених у таблиці, можна зробити висновок, що вартість валової продукції в фермерському господарстві «Волиця» зросла в 1,1 рази порівняно з показниками, які характеризували існуючий стан господарства. Розрахунок витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в фермерському господарстві здійснювався з урахуванням як постійних, так і змінних матеріально-грошових затрат. Ці витрати були обчислені як для 1 гектара кожної конкретної сільськогосподарської культури, так і для всієї посівної площі культури. Детальні дані цих розрахунків подано в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8 – Розрахунок затрат на виробництво сільськогосподарської продукції за проектом

Культури	Площа, га	Урожайність, ц/га	Матеріально-грошові затрати			Всього, грн.
			постійні	змінні	всього, грн./га	
1	2	3	4	5	6	7
Озима пшениця	231,0450	35	429	5,8	632	146020,429
Ячмінь	142,7314	38	267	5,4	472,2	67397,772
Кукурудза на зерно	44,0000	24	405	6,3	556,2	24472,800
Горох	88,3136	22	352	6	484	42743,769
Цукровий буряк	88,3136	400	1625	2	2425	214160,411
Овес	50,2243	30	263	5,1	416	20893,317

Продовження табл. 3.8

1	2	3	4	5	6	7
Картопля	44,3136	130	2125	3	2515	111448,704
Овочі	8,3870	120	405	6,3	1161	9737,353
Кормові коренеплоди	15,8245	400	1674	1,8	2394	37883,853
Кукурудза на силос і з.к.	34,3999	300	405	1,3	795	27347,921
Багаторічні трави (сіно)	50,2243	40	160	0,2	168	8437,686
Багаторічні трави (з.к)	92,5071	190	192	0,7	325	30064,805
Всього посівів	890,2842					740608,819
в.т.ч. на 1 га ріллі						831,879
Сінокіс	232,2711	45	94	2,5	206,5	47963,982
Пасовище	125,7131	170	48	0,4	116	14582,720
Всього с/г угідь	1248,2684					803155,521
в т.ч. на 1га с/г угідь						643,416

За результатами проведених розрахунків встановлено, що загальні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції у господарстві складають 803155,521 грн. Водночас, середні матеріально-грошові затрати на один гектар ріллі становлять 831,879 грн. Це свідчить про ефективну організацію витрат на виробництво продукції в господарстві.

Для оцінки екологічної ефективності структури сільськогосподарських культур, які вирощуються в межах фермерського господарства, був здійснений розрахунок балансу гумусу (табл. 3.9). Цей аналіз дозволяє оцінити вплив вирощуваних культур на збереження та відновлення родючості ґрунту, що є важливим аспектом екологічного підходу до землеробства.

Таблиця 3.9 – Розрахунок балансу гумусу земель ФГ «Волиця» за проектом

Культури	Площа, га	Врожай- ність, ц/га	Валовий збір	Втрати, нако- пичення гумусу (+); (-)	Всього, ц (+); (-)
Озима пшениця	231,0450	35	8086,574	-0,187	-1512,189
Ячмінь	142,7314	38	5423,794	-0,215	-1166,116
Кукурудза на зерно	44,0000	24	1056,000	-0,3	-316,800
Горох	88,3136	22	1942,899	-0,264	-512,925
Цукровий буряк	88,3136	400	35325,429	-0,056	-1978,224
Овес	50,2243	30	1506,730	-0,14	-210,942
Картопля	44,3136	130	5760,768	-0,09	-518,469
Овочі	8,3870	120	1006,445	-0,035	-35,226
Кормові коренеплоди	15,8245	400	6329,800	-0,038	-240,532
Кукурудза на силос і з.к.	34,3999	300	10319,970	-0,036	-371,519
Багаторічні трави (сіно)	50,2243	40	2008,973	0,215	431,929
Багаторічні трави (з.к)	92,5071	190	17576,347	0,055	966,699
Всього посівів	890,2842				-5464,314
в.т.ч. на 1 га ріллі					-6,138
Сінокіс	232,2711	45	10452,200	0,3	3135,660
Пасовище	125,7131	170	21371,227	0,083	1773,812
Всього с/г угідь	1248,2684				-554,842
в т.ч. на 1га с/г угідь					-0,444

Розрахунок балансу гумусу виявив, що при існуючому способі використання земель у господарстві спостерігається негативний баланс гумусу. Зокрема, втрати гумусу з одного гектара ріллі становлять 6,138 центнери на гектар, а з одного гектара сільськогосподарських угідь – 0,444 центнери на гектар. Проте варто зазначити, що такі показники є вищими порівняно з даними, які спостерігалися при попередньому використанні земель. Це свідчить про поступове поліпшення стану земель у межах господарства, хоча проблема втрат гумусу залишається актуальною і потребує подальших заходів для її вирішення.

4 ОХОРОНА ПРИРОДИ ТА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Закони та обмеження вводяться для регулювання виробничої діяльності суспільства, щоб запобігти шкідливим змінам, які людина вносить у природу. Наука також пропагує різноманітні закони та заходи, спрямовані на запобігання потенційно негативним наслідкам господарської діяльності для природи.

Охорона навколишнього природного середовища включає систему правових, економічних заходів, що спрямовані на зменшення забруднення навколишнього середовища через господарську діяльність. У сільському господарстві важливе значення має система заходів, спрямована на раціональне використання земель, захист їх від шкідливих антропогенних впливів, а також на підвищення родючості ґрунтів [11].

Головним джерелом отримання харчових продуктів є земельні ресурси. Вони відіграють активну роль в очищенні природних і стічних вод, які крізь них фільтруються. Тому користуватись ґрунтом слід розумно і обережно.

Внаслідок внесення високих доз мінеральних добрив ґрунт забруднюється речовинами-хлоридами, сульфатами. В результаті виникають дефляційні процеси, які негативно впливають на вміст гумусу, вміст поживних речовин (від дуже низького до середнього), на водно і фізико-хімічні властивості гумусного горизонту. Для компенсації винесених із ґрунту гумусу та інших поживних речовин необхідно вносити підвищені норми органічних добрив у поєднанні із строго нормованими мінеральними добривами.

Стан ґрунтів у громаді формувався в тісному поєднанні двох процесів ґрунтоутворення – підзолистого та дернового. Тому залежно від інтенсивного прояву того чи іншого процесу ґрунтоутворення і утворилися різні типи і підтипи ґрунтів з характерними властивостями і природною родючістю

На території громади агротехнічні заходи застосовуються для збереження та збільшення вмісту гумусу (внесення органічних добрив), використовуються бактеріальні добрива для інокуляцій насіння багаторічних трав з метою збагачення ґрунтів на азот.

Результати досліджень показують, що за останні роки ґрунти втратили значну кількість гумусу, як в наслідок прояву ерозії, так і в наслідок інтенсивного розкладу його в аеробних умовах.

Кількісні величини цих змін дуже різноманітні та залежать від культури землеробства і раціонального використання земель.

Вода – найбільш розповсюджена і найбільш важлива речовина на землі. Вода – це основа життя людини, тому її необхідно оберігати. Забруднення поверхневих та підземних вод призводить до погіршення фізичних властивостей, що шкідливо впливає на здоров'я людини, на природу і сільськогосподарське виробництво.

До джерел забруднення водойм належать в основному стічні води підприємств, побутово-господарські стоки і змиті з сільськогосподарських угідь добрива, пестициди. Всі речовини, що забруднюють води і викликають у них зміни, розподіляються на: мінеральні, органічні, бактеріальні і біологічні.

Мінеральні забруднення – це пісок, попіл, розчини емульсій, солей, кислот і мінеральних масел, та інших неорганічних сполук. Органічні забруднення містять різноманітні речовини рослинного і тваринного походження. До цієї групи належати барвники, спирти, альдегіди, органічні сполуки, пестициди, що змиваються у водойми із сільськогосподарських угідь, поверхнево активні речовини.

Біологічні забруднення надходять у водойми з побутовими стічними водами, а також з тваринницьких ферм і комплексів. Використання талої води для життя, побутових потреб призводить до захворювання різними інфекційними хворобами – зокрема дизентерією, холерою.

Щоб запобігти забрудненню води господарські двори і ферми розміщують якнайдалі від водних джерел з дотриманням усіх умов охорони навколишнього середовища.

Рослини найбільш беззахисні перед діяльністю людини і з врахуванням сучасного стану біосфери стали нині важливим комплексним міжнародним завданням їх захисту.

На території громади практично всі лісо-насадження служать місцями відпочинку населення у всі пори року. Ліси є місцями збору дикоростучих плодів, ягід, грибів, лікарської сировини, якщо це не заборонено районними службами охорони природи.

В існуючих деревостанах, відповідно до вікових категорій дерев пропонується проводити рубки догляду з метою створення оптимальних умов для росту і розвитку головних порід, забезпечення їх стійкості і довговічності, попередження розмноження шкідників шляхом утримання деревостанів у відповідному санітарному стані, що забезпечить найбільш ефективне виконання насадженнями захисних функцій.

Серед заходів щодо охорони флори і фауни важливим є запровадження біологічних методів захисту рослин з метою зменшення внесення хімічних засобів, які спричиняють негативні екологічні зміни довкілля, спричиняють загибель корисних тварин та рослин.

Значні втрати птахів та звірів спостерігаються під час збирання хлібів, сінокосіння. Тому необхідно звернути увагу на організацію загонів для комбайнів та сінокосарок, щоб запобігти попаданню звірів під ріжучі апарати машин. Важливе значення має час збирання сіна, потрібно добиватись щоб він менше співпадав із періодом гніздування птахів. Необхідно звернути увагу на збереження місць гніздування птахів, що живляться шкідниками рослин, створення штучних місць для закладання гнізд.

У господарствах проводять ряд заходів по охороні рослинного і тваринного світу. Неабияку роль в цьому відіграє правильне застосування пестицидів, оскільки, під час знищення шкідників, знищуються і багато корисних комах. А деякі пестициди можуть негативно впливати на птахів, рибу. Тому потрібно підбирати такі пестициди, які б були менш токсичні. В більшості випадків стараються акцентувати увагу на використанні біологічних і агротехнічних засобів боротьби з шкідниками, хворобами і бур'янами.

Атмосферне повітря є середовищем безпосереднього існування людей, тварин та рослин, а атмосферний кисень утворює їх життя. Тому дуже

негативний вплив на стан здоров'я сільських жителів, особливо малих дітей, людей старшого віку, має забрудненість повітря.

Основними джерелами забруднення повітря громади є: викидні гази двигунів тракторів, автомобілів, комбайнів та інших машин, які використовуються на виробництві, викиди побутових підприємств – котельні, цехи з переробки сільськогосподарської продукції, випаровування в повітря шкідливих газів з тваринницьких ферм, зокрема при несвоєчасній чистці приміщень та неправильному зберіганні гною, випаровуванні нафтопродуктів при неправильному зберіганні та використанні, накопичення у тваринницьких приміщеннях аміаку, вуглекислого газу та шкідливих мікроорганізмів при відсутності належної вентиляції.

У сільськогосподарських підприємствах має вестися контроль за роботою паливної апаратури за допомогою спеціальних приладів. Тваринницькі приміщення повинні бути обладнані відповідними вентиляційними приладами, які не допускають накопичення аміаку.

Дотримуючись положень державного контролю за охороною атмосферного повітря керівники і власники господарств планують санітарно-технічні та конструктивно-технологічні заходи. А саме: для складів зберігання отрутохімikatів і добрив, а також паливно-мастильних матеріалів, вибрано майданчик з врахуванням напрямку переважаючих вітрів, розміщення житлового масиву.

Необхідно також розробити природоохоронні зони в межах конкретних місцевих рад з метою збереження як природних так і антропогенних ландшафтів з подальшою їх денатуралізацією та створенням паркових зон, мисливських господарств, природоохоронних зон, водозаборів та створенням екологічно чистих територій для ведення екологічного землеробства

5 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Поняття «охорона праці» визначено статтею 1 Закону України «Про охорону праці» [30]. Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі трудової діяльності.

Головною метою охорони праці є створення на кожному робочому місці безпечних умов праці, умов безпечної експлуатації обладнання, зменшення або повна нейтралізація дії шкідливих і небезпечних виробничих факторів на організм людини і, як наслідок, зниження виробничого травматизму та професійних захворювань.

Закон України «Про охорону праці» [30] визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя та здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи і організації або уповноваженим органом і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Законодавство про охорону праці ґрунтується на положеннях, які відповідають Конституції України. Статті 43,45,46,49,50,53,56 і 64 Конституції України гарантують право громадян України на працю, відпочинок, охорону здоров'я, медичну допомогу та страхування, а також у випадку повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, у старості та в інших випадках.

Законодавство про охорону праці складається із Закону України «Про охорону праці» [30], Кодексу законів про працю та інших нормативних актів, а також є «Правила по техніці безпеки на польових топографо-геодезичних роботах».

Характерною особливістю сучасного виробництва в Україні є наявність шкідливих і небезпечних умов праці. Окрім того, ситуація, що склалася в країні, за короткий час може призвести до реального дефіциту трудових ресурсів.

Впродовж майже всього періоду незалежності України рівень виробничого травматизму мав стійку тенденцію до зниження, але останнім часом темпи зменшення кількості травмованих та загиблих на виробництві досягнули критичного рівня.

У деяких галузях виробництва зростання кількості загиблих із розрахунку на 1000 працюючих носить фактично лавиноподібний характер і становить, зокрема, у вугільній галузі – 61 %, у соціально-культурній сфері – 84 %, в енергетиці – 43 %, на підприємствах зв'язку – 80 %, у газовій та деревообробній промисловості – більше, ніж у два рази.

Тому проблема збереження здоров'я і життя працездатних громадян має особливе значення, а тематика Дня охорони праці, є як ніколи, актуальною.

Згідно з концепцією загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, протягом останніх десяти років в Україні спостерігається стійка тенденція до зниження рівня виробничого травматизму.

За даними Міжнародної організації праці, рівень смертельного травматизму в Україні залишається одним з найвищих порівняно з європейськими країнами та США: з розрахунку на 100 тис. працівників порівняно з Німеччиною вищий у 2,5 рази, США – у 2 рази, Італією – в 1,3 рази, але нижчий, ніж у Росії в 1,5 рази.

Але безпечні та здорові умови праці визначаються не тільки чинною законодавчою базою, а й загальним рівнем цивілізованості, виробничої культури та соціально-економічного розвитку суспільства.

У суспільстві має зростати усвідомлення того, що співпраця та діалог між усіма учасниками щодо питань охорони праці є пріоритетними, адже поліпшення умов праці та її безпека одночасно зберігають здоров'я працівників і підвищують продуктивність праці та якість продукції, забезпечуючи тим самим конкурентоздатність виробництва, інвестиційну привабливість держави.

Інженерно-геодезичні роботи виконують у різних умовах: на територіях міст і промислових об'єктів, у лісових і важкодоступних місцях, на ділянках залізних й автомобільних доріг, на зводимих будинках і спорудах і т.д. Для попередження нещасних випадків і травм у цих умовах всі роботи повинні виконуватися з дотриманням спеціальних правил й інструкцій з техніки безпеки. З метою ознайомлення всіх без винятку працюючих із цими правилами проводяться спеціальні інструктажі. Розрізняють інструктаж вступний і на робочому місці. Повторний інструктаж проводиться через установлений час і при впровадженні нової технології.

Важливим елементом профілактики і запобігання травматизму при польових топографо-геодезичних роботах є аналіз виробничого травматизму. Його проводять з метою виявлення основних причин нещасних випадків, визначення конкретних ділянок виробництва, видів робіт і процесів, при яких переважно трапляються травми, для їх недопущення і запобігання, а також для економічного обґрунтування заходів з профілактики травматизму.

Аналіз травматизму в топографо-геодезичному виробництві за останні роки показав, що нещасні випадки переважають на польових роботах, а також трапляються при підсобно-допоміжних (навантажувально-розвантажувальних, транспортних), камеральних та інших роботах.

Досить високим є показник випадків із тяжкими і смертельними наслідками, особливо при побудові геознаків, на лісозаготівельних роботах і переправах через природні перешкоди (ріка, озера, гори та яри).

У результаті аналізу встановлено такий розподіл випадків виробничого травматизму за виробничими процесами польових робіт: 23,0% – на будівельних майданчиках при побудові геодезичних знаків; 29,9% – при лісозаготівельних роботах; 39,1% – при пересуванні по маршруту і району робіт; 4,4% – при підйомі і спуску з дерев і геодезичних знаків; 3,8 – на інших процесах. За матеріалами розслідування виробничого травматизму, що найчастіше повторюються, виявлено такі порушення:

на будівельному майданчику при спорудженні або знесенні непридатного геодезичного знака: допуск до роботи осіб віком до 18 років; відсутність

керівника бригади при збиранні та підйомі знака; знаходження працівників у небезпечній зоні; виконання робіт без захисних і запобіжних засобів; використання небезпечних прийомів роботи з інструментами та ін.;

на лісозаготівельних роботах: невідповідність майданчика до виконання робіт; проведення робіт без захисних касок; застосування небезпечних методів валки і обробки повалених колод та ін.;

при пересуванні по маршруту і району робіт: пересування по необстеженій місцевості поодиночі; відсутність засобів страхування при подоланні небезпечних місцевостей; порушення затвердженого маршруту пересування бригади; порушення правил керування транспортними засобами та правил перевезення людей і вантажів; неправильне подолання водних та інших перешкод тощо;

при підйомі і спуску з дерев і геодезичних знаків: підйом на дерево чи геодезичний знак і виконання верхових робіт без страхувальних засобів; підйом на геодезичний знак без попереднього обстеження його стану; використання непридатних або неперевіраних страхувальних засобів.

При виконанні рекогносцировки геодезичних мереж вимоги безпеки в основному стосуються вибору місця спорудження геодезичного знака в районах (об'єктах) підвищеної небезпеки, підйому на дерева і щогли для встановлення видимості, а також установа (у разі необхідності) щогл і віх на деревах для цих або інших цілей.

При спорудженні віх і щогл усі працівники повинні бути в захисних касках. Віхи і щогли довжиною до 8 м, діаметром у нижньому зрізі не більше 10 см дозволяється піднімати вручну з упором одного кінця в яму глибиною не менше 60 см. Віхи і щогли довжиною більше 8 м або менше 8 м, але в діаметрі нижнього зрізу більше 10 см, піднімаються тросом за допомогою корби, лебідки або інших механізмів.

У разі наближення грози необхідно спуститися з щогли і дерева на землю і відійти від них на відстань, не меншу за їх потрібну висоту.

Забороняється спилювати вершини дерев для встановлення на них інструментів або для кращої оглядовості.

Наступним етапом землепорядного виробництва є опрацювання і аналіз одержаного первинного матеріалу в камеральних умовах, тобто систематизація даних для подальшої роботи. Окремими різновидами цих робіт є фотограмметрія, стереометрія, складання проектів землекористувань різних форм землекористувачів, проектів відведення земель, оцінка ринкової вартості землі для купівлі-продажу.

Усі види і процеси камеральних робіт слід виконувати в суворій відповідності із затвердженими технічними проектами, що виключають можливий вплив на працюючих шкідливих виробничих чинників, речовин і матеріалів.

Санітарно-гігієнічний стан у цехах камерального виробництва і на робочих місцях має відповідати вимогам будівельних і санітарних норм і правил проектування промислових підприємств, затверджених нормативними документами Міністерства охорони здоров'я України.

Засоби захисту, що використовуються при проведенні камеральних робіт, повинні забезпечувати захист працюючих від впливу шкідливих виробничих чинників, які супроводжують зазначену технологію і відповідають вимогам ГОСТ 12.4.011 -87 «ССБП Засоби захисту працюючих. Загальні вимоги і класифікація».

Приміщення цехів камерального виробництва повинні забезпечуватися в достатній кількості засобами пожежогасіння і пожежної сигналізації згідно з переліками, затвердженими в установленому порядку Головним управлінням геодезії та картографії.

До проведення камеральних робіт допускаються особи, що відповідають вимогам безпеки і мають спеціальну технічну підготовку, пройшли інструктаж і перевірку знань правил безпеки праці, виробничої санітарії, пожежної безпеки та проходити попередній медичний огляд, а потім періодичні медичні огляди.

Усі матеріали та хімічні речовини, що використовуються при виконанні фотолабораторних, стереофотограмметричних, картографічних і обчислювальних робіт, мають задовольняти вимогам державних стандартів і технічних умов.

Щорічно в різних країнах світу, у різних галузях діяльності людини трапляються мільйони нещасних випадків, сотні тисяч з яких закінчуються трагічно. Страждають люди всіх професій на виробництві, в побуті, в армії, на транспорті. Великих збитків зазнають країни від аварій, катастроф, пожеж, стихійних лих, які призводять до загибелі людей. В Україні найважливіші функції безпеки життєдіяльності людини, передано в компетенцію Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи. Ці функції спрямовані на захист населення від наслідків стихійних лих, аварій та катастроф, а також застосування ворогом сучасних засобів ураження. Захист населення – це комплекс заходів, спрямованих на попередження негативного впливу наслідків надзвичайних ситуацій чи максимального послаблення ступеня їх негативного впливу.

Громадяни повинні знати основні свої обов'язки щодо безпеки життєдіяльності, дотримуватись установлених правил поведінки під час надзвичайних ситуацій. Є п'ять основних заходів щодо забезпечення захисту населення в надзвичайних ситуаціях:

Повідомлення населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій та постійного його інформування про наявну обстановку.

Навчання населення вмінно застосовувати засоби індивідуального захисту і діяти у надзвичайних ситуаціях.

Укриття людей у сховищах, медичний, радіаційний та хімічний захист, евакуація населення з небезпечних районів.

Спостереження та контроль за ураженістю навколишнього середовища, продуктів харчування та води радіоактивними, отруйними, сильнодіючими отруйними речовинами та біологічними препаратами.

Організація і проведення рятувальних та інших робіт у районах лиха й осередках ураження.

Повідомлення населення про факт небезпечної аварії, стихійного лиха, застосування зброї масового знищення проводяться засобами масової інформації з метою не допустити загибелі людей, забезпечення їм нормальні умови життєдіяльності у надзвичайній ситуації. Для того, щоб населення своєчасно

ввімкнуло радіо та телевізора, в помешканнях, на підприємствах, інших закладах існує сигналізація (сирени, ревуни, гудки). Почувши сигнал, всі громадяни повинні ввімкнути радіо і телевізор. По радіо і телебаченню штаб цивільної оборони України у надзвичайних ситуаціях передають сигнал повідомлення, а також поради населенню, як поводитися в тій чи іншій ситуації. Робітники і службовці прямують до сховищ. Вдома, негайно вимкнути нагрівальні прилади, газ, світло, загасить вогонь у печі, одягнути дітей, взяти засоби індивідуального захисту, документи, необхідні речі, харчі, воду. Вимкнути зовнішнє і внутрішнє світло і прямувати до сховищ. Якщо під час тривоги знаходитесь на вулиці, необхідно сховатися в найближчому сховищі або у підвалах, підземних переходах, тунелях, траншеях, канавах, ярах, ямах.

Сховища залишити можна тільки після рішення місцевих органів Цивільної оборони і сигналу «Відбій повітряної тривоги».

За принципом захисної дії засоби індивідуального захисту органів дихання поділяються на фільтруючі та ізолюючі.

До засобів індивідуального захисту органів дихання фільтруючого типу відносяться фільтруючі протигази ГП-5, ГП-7, респіратори, ватно-марлеві пов'язки. Фільтруючі протигази призначені для захисту органів дихання, обличчя та очей від отруйних і радіоактивних речовин та бактеріальних засобів.

Ізолюючі засоби індивідуального захисту органів дихання призначені для захисту органів дихання, очей та обличчя від шкідливих речовин у повітрі в умовах ізоляції органів дихання від навколишнього середовища.

До цих засобів захисту органів дихання відносяться ізолюючі дихальні апарати типу ІП-4, ІП-5.

Евакуація – це організований вихід працівників підприємств та організацій, які припиняють або переносять свою діяльність у замську зону, а також непрацездатного й незайнятого у виробництві населення.

Плани евакуації населення розташовані в штабах Цивільної обороти міста, району, області. Евакуацію населення проводять через збірні евакуаційні пункти (ЗЕП), що призначені для збору, реєстрації й відправлення населення.

Спостереження організовується з метою своєчасного забезпечити штаб Цивільної оборони необхідними даними про радіоактивне, хімічне, біологічне зараження та вижити необхідних заходів щодо захисту населення.

Система спостереження за станом середовища України має величезну відомчу структуру. Режимні спостереження за станом природних ресурсів здійснюють десять міністерств та відомств. Подану цими організаціями інформацію узагальнює та аналізує Міністерство природи України.

Спостереження навколишнього середовища ведеться методом моніторингу протягом доби і методом контролю. Для проведення рятувальних робіт залучаються спеціалізовані формування Цивільної оборони, військові частини, підрозділи тощо. Невоенізовані формування мають у першу чергу проводити рятувальні роботи на об'єктах народного господарства.

До них входять формування загального призначення, які мають у своєму складі аварійно-технічні формування, форм. механізації робіт. Вони можуть бути посилені протипожежними, дорожніми, автомобільними та іншими підрозділами.

Повністю усунути небезпеку, що виникають в процесі виконання робіт, за допомогою тільки технічних і організаційних заходів практично неможливо. Тому запобігання причин травмування в основному лежить на начальницькому складі, оскільки саме він займається підбором кадрів для виконання небезпечних видів робіт, а також проводить навчання, інструктажі і прищеплення культури безпеки праці всьому особовому складу. Тому управління в даній системі необхідно здійснювати на науковій основі.

ВИСНОВКИ

Дослідивши питання особливостей організації території фермерського господарства Західного Лісостепу, можемо зробити наступні висновки.

1. Раціональне та продуктивне використання земель сільськогосподарського призначення відіграє ключову роль у стимулюванні економічного зростання та забезпеченні продовольчої безпеки України. Попри те, що Україна історично славиться своїми родючими ґрунтами, які дозволили їй бути провідним виробником сільськогосподарської продукції в Європі, аграрний сектор країни зазнав значного занепаду в останні десятиліття. Цей спад проявляється в зменшенні площ, відведених під сільськогосподарські культури, зниженні врожайності, деградації земель, а також відсутності сучасного технічного оснащення. До цих проблем додаються обмежені можливості фермерів отримати кредити, що посилює фінансові труднощі аграрного сектора і значно ускладнює його розвиток. Землеустрій виступає важливим інструментом управління земельними ресурсами, сприяючи їх раціональному використанню, охороні та відновленню, а також задоволенню соціально-економічних потреб суспільства.

2. Особливості організації території фермерського господарства досліджувались на прикладі ФГ «Волиця», що функціонує в сучасних адміністративних межах Рава-Руської міської територіальної громади Львівського району Львівської області.

3. Західний Лісостеп характеризується сприятливими умовами для розвитку сільськогосподарського виробництва. Родючі ґрунти, помірний клімат і достатнє зволоження створюють можливості для вирощування як товарних, так і кормових культур.

4. Встановлено, що в межах регіону дослідження для забезпечення стабільного, ефективного та конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору регіону необхідно приділяти особливу увагу підтримці фермерів та стимулюванню їх діяльності. Фермерські господарства мають значний попит як на внутрішньому ринку, так і на міжнародному. Це підкреслює важливість

створення умов, які сприятимуть їхньому розвитку, а також надання відповідних заходів підтримки й мотивації для подальшого зростання.

5. ФГ «Волиця» функціонує в межах Волицького старостинського округу Рава-Руської міської територіальної громади Львівського району Львівської області. Основними напрямками діяльності ФГ «Волиця» у сфері сільського господарства є рослинництво, де пріоритетними видами виробництва виступають зернові культури та цукровий буряк. Земельні ресурси господарства включають орні землі, які займають площу 890,2842 га, сінокоси площею 232,2711 га, а також пасовища на території 125,7131 га. Ефективна організація угідь дозволяє збалансувати потреби рослинництва і тваринництва, зокрема шляхом впровадження сівозмін.

6. Для фермерського господарства доцільним є впровадження багатопільних сівозмін (польових, кормових, овочевих) для забезпечення високої продуктивності культур. Чергування культур зменшує ерозію ґрунтів, підвищує їх родючість і сприяє збереженню балансу органічних речовин.

7. Для збереження ґрунтів і підвищення їхньої продуктивності важливо підтримувати баланс гумусу. Це досягається за рахунок впровадження органічних і мінеральних добрив, раціонального співвідношення культур у сівозмінах, використання багаторічних трав, які сприяють накопиченню органічної речовини в ґрунті.

8. Організація території господарства і впровадження сучасних агротехнічних заходів забезпечують зростання продуктивності культур і тваринництва. Це сприяє підвищенню валового і чистого доходу з кожного гектара, що є ключовим критерієм економічної ефективності використання земель.

9. Організація території фермерських господарств у Західному Лісостепу вимагає комплексного підходу, що враховує агроекологічні, економічні та технічні аспекти. Раціональне використання земель, впровадження сівозмін та збереження родючості ґрунтів є основою для сталого розвитку господарств і підвищення їхньої конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРСИТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cappellaro F., Fantin V., Barberio G., Cu-taia L. Circular economy good practices supporting waste prevention: the case of Emilia-RomagnaRegion, *Environmental Engineering and Mana-gement Journal*. 2020. Vol. 19. Pp. 1701-1710.
2. Precu A.M.N. , Condurat M., Radu A.Integrated environmental impact of various intervention strategies for pavements in a life cycleassessment perspective, *Environmental Enginee-ring and Management Journal*. 2020. Vol. 21.Pp. 1439-1449.
3. Балюк С. А., Кучер А. В., Максименко Н.В. Грунтові ресурси України: стан, проблеми і стратегія сталого управління. *Укр. геогр. журн.*2021. № 2. С. 3-11.
4. Василішин С. І., Нежид Ю. С. Роль екологічного обліку в забезпеченні сталого розвитку аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2025. №9. С. 20-28.
5. Вплив російської війни в Україні на клімат. Екодія. URL: <https://ecoaction.org.ua/vplyv-ros-vijny-na-klimat2024.html> (дата звернення: 09.03.2025).
6. Головін Р.Г. Орендна плата за землю: розмір платежу та податкові наслідки: *Наука і техніка сьогодні*. 2024. №032. С. 31-44.
7. Головін Р. Г. Формування земельних відносин в Україні в сучасних умовах. *Наукові праці НДФІ*. 2024. №1. С. 94-101.
8. Головін Р.Г. Напрями детінізації земельних відносин, господарювання на землі та обігу продукції рослинництва в Україні. *Агросвіт*.2025. №3. С. 72-79.
9. Гуцуляк Г. Д., Гуцуляк Ю. Г. Система збалансованого землеволодіння і природокористування в об'єднаних територіальних громадах та принципи її формування. *Збалансоване природокористування*. 2023. Вип. 1. С. 12-17.
10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukr-stat.gov.ua/6> (дата звернення: 10.03.2025).
11. Заришняк А. С., Балюк С. А., Лісовий М. В., Комариста А. В. Баланс гумусу і поживних речовин у ґрунтах України. *Вісник аграрної науки*. 2012. №1. С. 28-32.

12. Земельний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14> (дата звернення 10. 03. 2025).

13. Іваницька О. М., Головін Р.Г. Форми земельних відносин та їх державне регулювання в Україні. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2018. №2.

14. Кирилюк В. Методологічні, топографо-геодезичні і практичні підходи щодо еколого-економічного вдосконалення землекористування фермерського господарства. *Природничі науки та природокористування*. 2024. Випуск 1. С. 51-60.

15. Красноручський О.О., Міненко С.І. Побудова комплексного механізму управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства в умовах еволюції ринкових відносин. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 3. С. 18–23.

16. Кучер А. В. Стратегічні напрями розвитку низьковуглецевого землекористування як запоруки стійкості до змін клімату: моногр. Харків: ФОП Бровін О. В., 2019. 202 с.

17. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / за ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2020. 60 с.

18. Мартин А.Г., Краснолуцький О.В. Консолідація земель сільськогосподарського призначення в Україні: механізм здійснення. *Землевпорядний вісник*. 2011. № 5. С. 30—35.3. Попов А.С. Інституціональні засади консолідації земель сільськогосподарського призначення: теорія, методологія, практика: дис.... д-ра екон. наук: 08.00.06. Львів, 2018. 472 с.

19. Митяй О.В., Лагодієнко В.В., Сафонов В.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств як основний важіль сталого розвитку аграрної сфери. *Економічний часопис – XXI*. 2015, №155 (11–12). С. 59-62.

20. Наукова школа професора Третяка А.М. Електронний ресурс: <https://www.facebook.-com/groups/75503561273006>.

21. Наукові дослідження з моніторингу та обстеження сільськогосподарських угідь України за результатами X туру (2016-2020 рр.). К.: ДУ «Інститут охорони ґрунтів України». 2021. 74 с.

22. Паньків З. Землекористування в Карпатському регіоні України: теорія, історія та сучасний стан: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 340.

23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань консолідації земель: Проект закону України від 28.04.202. №5438. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71783 (дата звернення: 25.01.2025).

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності : Закон України від 27.07.2023 № 3272-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3272-20> (дата звернення: 12.03.2025)

25. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь : Наказ; Держземагентство України від 02.10.2013 № 396 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0396821-13> (дата звернення: 11.04.2025)

26. Про землеустрій : Закон України від 22.05.2003 № 858-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/858-15> (дата звернення: 11.04.2025).

27. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/161-14> (дата звернення: 11.04.2025)

28. Про охорону земель : Закон України від 19.06.2003 № 962-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/962-15> (дата звернення: 11.04.2025).

29. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264-12> (дата звернення: 11.04.2025).

30. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2694-12> (дата звернення: 11.04.2025).

31. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/973-15> (дата звернення: 11.04.2025)

32. Сабій І. М. Принципи та інструменти регулювання земельних відносин: досвід для України. *Агросвіт*. 2025. №11. С. 178-185.

33. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL: <https://www.sd4ua.org> (дата звернення: 19.03.2025).

34. Третяк А.М. Землевпорядкування в Ук-раїні: розвиток на засадах новітньої інституціонально-поведінкової теорії. монографія /А.М. Третяк, В. М. Третяк, Т. М. Прядка, Л.А. Гунько, Н.А Третяк; [за заг. ред. А.М. Тре-тяка]. Біла Церква: «ТОВ «Білоцерківдрук», 2023. 213 с.

35. Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М., Капінос Н. О., Третяк Н. А. Концепція проекту закону України «Про землевпорядкування». *Агросвіт*. №5. 2025. С. 3-15.

36. Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Р. А. Землевпорядне проектування: впорядкування землеволодінь і землекористувань та організація території сільськогосподарських підприємств. навч. посіб., ч. 3. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2016. С.

37. Третяк А. М., Третяк В.М., Прядка Т. М., Капінос Н.О., Третяк Н.А. Управління світоглядними інтересами у галузі використання і охорони земель та сфері землевпорядкування. *Агросвіт*. 2025. №9. С. 4-11.

38. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Капінос Н.О., Третяк Н.А. Концепція проекту закону України «Про землевпорядкування». *Агросвіт*. 2025. №5. С. 3-15.

39. Шевченко О. В. Історичні передумови розвитку системи сільськогосподарського землекористування в Україні. *Агросвіт*. 2025. №6. С. 106-114.